

Міхась Чарняўскі

Як пошуг маланкі

Расціслаў Лапіцкі

Мінск
«Тэхналогія»
2006

ББК 63.3 (4Бел) 4 4-21
УДК 947.6+929 Лапіцкі «1928/ 1950»

*нашы
славутыя
землякі*

Серыя акадэмічная. Заснаваная ў 1988 годзе

Галоўны рэдактар серыі Зьміцер Санько

На франтыспісе — Расціслаў Лапіцкі.
Малюнак Тацяны Істомінай
паводле фотаздымка 1948 г.

Чарняўскі, М.

Як пошуг маланкі : Расціслаў Лапіцкі / Міхась Чарняўскі. — Мінск: Тэхналогія, 2006. — 71 с., [9] арк. іл.; партрэт.— (Нашы славутыя землякі).

ISBN 985-458-139-X

У кнізе апавядаецца пра жыццё і дзейнасць Расціслава Лапіцкага (1928-1950), стваральніка і кіраўніка нелегальнай моладзевай арганізацыі, змагаючага супроць таталітарызму, за свабоду і незалежнасць Айчыны.

Для шырокага кола чытачоў.

УДК 94 (476)+929 Лапіцкі«1928/1950» ББК 63.3 (4Бел)-8

ISBN 985-458-139-X

© Чарняўскі М., 2006
© Афармленне.
"Тэхналогія", 2006

ПРАДМОВА

Раніцай 28 кастрычніка 1950 года ў дзвярах адной з камер Маладзечанскай турмы, дзе сядзелі дзяўчаты-падземніцы з Смаргоні, адчынілася акенца-"кармушка" і наглядчык ціха сказаў: "Сёння ўначы расстралялі вашага Лапіцкага".

Позняй восенню таго ж года жыхароў мястэчка Кабыльнік, што на Мядзельшчыне, сабралі ў мясцовай школе і нейкі наезны начальнік у фрэнчы аб'явіў, што Расціслаў Лапіцкі за антысавецкую дзейнасць і падрыхтоўку тэрарыстычных актаў паводле прысуду ваеннага трыбунала расстраляны.

Па нейкім часе, прыгадваю, настаўніца Мядзельскай школы прынесла на ўрок батанікі ілюстрацыйныя табліцы. Як зачараваны, глядзеў я на дзівосныя малюнкi пладоў, лістоў, раслін. А на перапынку адзін з больш дасведчаных аднакласнікаў шапнуў мне: «Гэта маляваў вучань нашай школы Слаўка Лапіцкі. Яго расстрелялі, бо ён быў за Беларусь».

Прайшло больш за паўстагоддзя. 6 красавіка 2006 года ў Гіжыцку, пры мяжы Польшчы з Калінінградскай вобласцю я ледзь не цэлы дзень шукаў магілу найстарэйшага з братоў Лапіцкіх — Вадзіма. На дагледжаных па-еўрапейску могілках на кожным другім надмагіллі былі беларускія прозвішчы. А патрэбнага не трапілася. У пошуках шчыра дапамагалі колішнія перасяленцы з-пад Горадні, Вільні, Наваградка. Дапамагалі і запрашалі земляка ў госці — быў якраз каталіцкі Вялікдзень. І нарэшце, ужо пад вечар, я знайшоў пахаванне Вадзіма і ягонай жонкі. Знайшоў і тое, чаго не чакаў — невялікую мармуровую пліту з надпісам:

GRÓB SYMBOLICZNY

ROŚCISŁAW ŁAPICKI

1928-1950

ZGINAŁ W WILEJSCIE

У далёкім Шчэціне, на самым краі славянскага свету. 3 чэрвеня 2006 года Юзаф Качэрга ў канцы свайго аповяду пра даўнія справы мядзельска-смаргонскага падзем'я, пасля паўзы, нейкім змененым голасам — быццам цытаваў з Евангеляя, прамовіў: "Восеньскай ноччу Расціслава Лапіцкага і Факунду Несцяровіча павезлі ў падвялейскі лес. Падвялі да выкапанай ямы, паставілі побач. Зачыталі прысуд да расстрэлу Факусю. А затым тут жа абвясцілі пастанову Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР аб яго памілаванні. Зачыталі такі ж прысуд да расстрэлу Расціславу. Аднак рашэнне аб памілаванні не абвясічалі. А яно ж было і на Лапіцкага. Аднак той катэгарычна, яшчэ ў турме,

адмовіўся ад няпрошанай ласкі. Грымнуў стрэл і юнак упаў. Салдаты хутка закапалі яму..."

Так скончылася кароткае зямное жыццё Расціслава Лапіцкага, арганізатара і кіраўніка мядзельска-смаргонскага антыкамуністычнага моладзевага падзем'я (1948-1950 гг.), слаўнага сына Беларусі. Скончылася, каб захавацца ў людской памяці і прадоўжыцца ва ўчынках наступных маладых пакаленняў.

Акрамя Расціслава Лапіцкага вясной і летам 1950 года па справе антыкамуністычнага падзем'я былі асуджаныя 18 жыхароў Смаргоншчыны і Мядзельшчыны, пераважна вучні школ, у тым ліку і непаўналетнія¹.

Матэрыял пра дзейнасць Расціслава Лапіцкага і ягоных папалчнікаў пачаў назіпазвацца яшчэ ў мае школьныя гады з аповядаў старэйшых родзічаў і аднавяскоўцаў, з слоў вучняў. Тое-сёе трапляла ў памяць і ў пазнейшыя часы. Як потым высветлілася, людзі часам змешвалі факты з дзейнасці некалькіх арганізацый — уласна мядзельска-смаргонскага падзем'я, пастаўска-глыбоцкага "Саюза беларускіх патрыётаў" і беларускай паваеннай партызанкі на ўсходзе Віленшчыны. Аднак больш мэтанакіравана вывучаць той рух можна было толькі з пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя, калі ўдзельнікі і сведкі

---

¹ Гэта сяляне з-пад Смаргоні АХРАМОВІЧЫ — Аўгустін (1882, в. Чарняты Смаргонскага р-на — †1976, Эльблэнг, Польшча), ягоная жонка Ганна (1890, в. Ахрэмаўцы Браслаўскага р-на — †1977, Эльблэнг) і сын Зянон (13.12.1930, в. Чарняты; жыве ў Эльблэну), вучні Смаргонскай сярэдняй школы Часлава АШУКОЎСКАЯ (08.12.1932, г. Шаркоўшчына; жыве ў Туапсе, Расея), Марыя БАРТАШЭВІЧ (1926, в. Кунцаўшчына Смаргонскага р-на — † перад 2000, Расея), Восіп БЛІЗЬНЮК (12.11.1930, в. Шамацова Смаргонскага р-на — † 01.08.1994, пахаваньў в. Шамацова), Канстанцін ІВАНОЎСКІ (03.01.1930, в. Дзгісі Смаргонскага р-на; жыве ў в. Дзгісі), Анатоль КАРНЕЙ (07.08.1928, в. Міцкевічы Смаргонскага р-на — † 15.07.2004, пахаваньў в. Міцкевічы), Софія ЛАПЫЦЬКА (25.11.1931, в. Алянец Смаргонскага р-на; жыве ў Гіжыцку, Польшча), Збгігнеў ПАШКЕВІЧ (12.10.1928, в. Крапіўна Смаргонскага р-на; жыве ў Маладзечне), Эдуард СТАШКЕВІЧ (28.03.1928, в. Дзгісі Смаргонскага р-на — † 19.03.1974, пахаваны ў Солах), Тадэвуш ХАЦІЛОЎСКІ (11.06.1931, г. Сморгонь — † 02.08.2002, пахаваны ў Сморгоні), Леакадзія ЦЫБОЎСКАЯ (03.12.1930, г. Сморгонь; жыве ў Сопаче, Польшча), Часлаў ЦЫБОЎСКІ (01.01.1932, г. Сморгонь — † 07.08.1978, пахаваны ў Дзяржонюве, Польшча), малодшы брат Леакадзіі Цыбоўскай, Тамара ЮШКЕВІЧ (1932, г. Сморгонь — † 1982, пахаваная ў Сморгоні), Тацяна ЮШКЕВІЧ (1934, г. Сморгонь; жыве ў Вільні), малодшая сястра Тамары Юшкевіч. Вучнем Мядзельскай школы быў Юзаф КАЧЭРТА (27.09.1930, в. Качаргі Мядзельскага р-на; жыве ў Шчэціне, Польшча). З гэтай жа школы паходзіў і навучэнец Менскага палітэхнікума Факунда НЕСЦЯРОВІЧ (08.03.1929, в. Юшкавічы Мядзельскага р-на — † 14.11.1987, пахаваны ў Баляслаўцу Шлёнскім). Больш падрабязную інфармацыю пра іх можна атрымаць з кн.: Антысавецкія рухі ў Беларусі. 1944-1956: Даведнік. Менск: Архіў найноўшай гісторыі, 1999. 192 с.

падзеяў перасталі баяцца. Шкада толькі, што не ўсе яны дажылі да гэтага часу.

Звесткі пра Расціслава Лапіцкага, а таксама пра іншых удзельнікаў мядзельска-смаргонскага падзем'я ўзятыя пераважна з запісных мною ўспамінаў Зянона Ахрамовіча (Эльблэнг), Валянціны Ашукоўскай (Смаргонь), Чаславы Ашукоўскай (Галумян) (Гуапсэ), Тацяны Байкачовай (Копач) (Менск), Тамары Ватаевай (Смаргонь), Яна Дзяркача (Менск), Канстанціна Іваноўскага (Дэгісі), Таісы Камарніцкай (Бяліцкай) (Кабыльнік — в. Нарач), Анатоля Карнея (Забалаць Сморгонскага р-на), Часлава Каспарэўскага (Санкт-Пецярбург), Любові Каспарэўскай (Кабыльнік), Лідзіі Каспарэўскай (Саладоўнікавай) (Масква), Веранікі Качэргі (Мелец) (Пожарцы Пастаўскага р-на), Юзафа Качэргі (Шчэцін), Софii Лапыцькі (Лапіцкай) (Гіжыцка), Арсена Ліса (Менск), Мікалая Лосіка (Палуяны Мядзельскага р-на), Антона Мелеца (Менск), Люцыяна Мількі (Купа — пас. Нарач), Ядвігі Несцяровіч (Таразевіч) (Стары Мядзел), Збігнева Пашкевіча (Маладзечна), Івана Пішча (Менск), Васіліны Русаковіч (Мікасецка Мядзельскага р-на), Аляксандры Сташкевіч (Солы Сморгонскага р-на), Тадэвуша Хацілоўскага (Смаргонь), Леакадзіі Цыбоўскай (Дамброўскай) (Сопат), Ядвігі Цыбоўскай (Пятровай) (Смаргонь), Васіля Чарняўскага (Мікасецка), Міфоды Чарняўскага (Мядзел), Віктара Шабовіча (Менск), Тацяны Юшкевіч (Буцько) (Вільня), а таксама некаторых іншых.

Некаторыя звесткі, проста або ўскосна датычныя асобы Лапіцкага ды іншых падземнікаў, знайшліся ў Маладзечанскім рэгіянальным архіве². У 2002 годзе пабачыла свет даследаванне, у якім сцісла (с. 53, 54) выкладзена, пераважна па матэрыялах Архіва ўпраўлення Камітэта дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь па Гарадзенскай вобласці, і гісторыя дзейнасці мядзельска-смаргонскага падзем'я³.

У кніжцы выкарыстаныя фотаздымкі аўтара, а таксама Часлава Каспарэўскага, Максіма Чарняўскага, Ніны Шыдоўскай, фотаматэрыялы з Маладзечанскага рэгіянальнага архіва, Мядзельскага гістарычна-краязнаўчага музея, з прыватных архіваў Зянона Ахрамовіча, Чаславы Ашукоўскай, Тацяны Байкачовай, Софii і Яна Дзяркачоў, Андрэя і Анатоля Карнеяў, Антона Мелеца, Софii Лапыцькі, Ядвігі Таразевіч, Збігнева Пашкевіча, Аляксандры Сташкевіч, Тадэвуша Хацілоўскага, Леакадзіі і Ядвігі Цыбоўскіх, Віктара Шоця.

---

² Маладзечанскі рэгіянальны архіў. Фонд Р-185, вопіс 3.

³ Валаханович И. А. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944-1953 гг. Мн., 2002. 146 с.

Удзячны ўсім, хто дапамагаў мне ў напісанні гэтай кніжкі — успамінамі, словамі падтрымкі, прафесійнымі парадамі. Выбачаюся за тое, што сваімі роспытамі аб перажытым часам выклікаў слёзы і боль. Шкадую перад магіламі заўчасна памерлых, што гэтак запазніўся з публікацыяй.

Шчыра дзякую таксама сябрам Беларускага грамадскага аб'яднання "Ветэраны Адраджэння" і іх прыхільнікам за падтрымку маёй працы.

СУВОРЫЯ ГАДЫ

Паваенная спадчына * Змаганне з "унутранымі
ворагамі" * Страты Беларусі * Пад прымусам у
калгасны рай * Зноў смяротныя прысуды * Лёс былых
таварышаў па зброі

Ішло першае паваеннае пяцігоддзе... Неабходна было вяртацца да мірнай працы і адбудоўваць разбураны вайною край. Адначасова з гэтым адноўлены камуністычны рэжым ставіў за мэту вынішчыць з карэннем тое, што паспела ўзрасці за тры гады германскай прысутнасці. Зразумела, што справа не ішла пра нейкія дэмакратычныя каштоўнасці — фашызм, як і камунізм, іх цалкам адкідаў. У часы акупацыі нашай інтэлігенцыі ўдалося аднавіць працэс беларусізацыі, які ў першай палове 20-х з тактычнымі мэтамі дазволілі былі бальшавікі і які яны ж гвалтоўна спынілі на пачатку 30-х гадоў. Узнікла сетка беларускіх школ і арганізацый, якія, разам з друкам і царквой на роднай мове, абуджалі і мацавалі беларускі нацыянальны дух. І месцамі, асабліва сярод маладзейшых, моцна загучала Купалаўскае "Жыве Беларусь!" Адначасова на паўночным захадзе Беларусі развіваўся, падмацаваны мілітарнай сілай Арміі Краёвай, польскі патрыятызм. У гэты ж час украінскія незалежнікі спрабавалі распаўсюдзіць свой уплыў на захадзе Беларускага Палесся. І з усімі гэтымі нацыянальнымі рухамі маскоўскія камуністы ды іх мясцовыя памагатыя павінны былі як мага хутчэй скончыць. Бо яны былі перашкодай фармаванню "адзінага савецкага народа" з адзіным "агульным моўным мовікам».

Адначасова з франтоў сусветнай вайны, а таксама з прымусовай працы ў Нямеччыне вярнуліся мільёны савецкіх грамадзян. Яны не толькі паспыталі жахаў вайны і пакутаў рабскай працы, але й пабачылі дагледжаныя еўрапейскія гарады і багатыя "некалгасныя" вёскі. А тыя, хто хоць на нейкі час трапіў у Англію або Францыю, паспелі пазнаёміцца і з дэмакратыяй.

Акупацыйныя нямецкія ўлады, калі Германія пачала цяпець ваенныя няўдачы, вымушаныя былі распусціць калгасы. І вяскоўцы на год-два зноў адчулі сябе аднаасобнікамі, гаспадарамі ўласнай зямлі. Дый савецкія салдаты, прабіваючыся на Берлін, неслі на вуснах быццам сказанае маршалам Жукавым: "Разаб'ем фашыстаў, а затым распусцім калгасы". І вось зараз тыя калгасы ў Беларусі трэба было аднаўляць. Больш за тое, ставілася задача ліквідаваць аднаасобніцтва і ў Заходняй Беларусі. Для гэтага патрабавалася ўжыць рэпрэсіі

супраць больш заможнага сялянства. Астатніх неабходна было застрашыць і прымусіць уступіць у калгасы.

Калі германскія войскі стаялі пад Масквой, Сталін, шукаючы выратавання, нават паспрабаваў абалерціся на гнаную раней рэлігію. Пасля перамогі такая неабходнасць адпала і камуністы зноў распачалі барацьбу супраць свайго ідэалагічнага праціўніка — хрысціянства. Асаблівыя рэпрэсіі ў Беларусі абрынуліся на каталіцкую царкву, падначаленую не Маскве, а Ватыкану.

Складанай была і міжнародная сітуацыя. Пасля перамогі ў Другой сусветнай вайне, калі знік агульны вораг, супярэчнасці паміж былымі альянтамі па антыгітлераўскай кааліцыі абвастраліся. У Еўрапейскіх краінах, дзе знаходзіліся савецкія войскі, пачалі ўсталёўвацца камуністычныя таталітарныя рэжымы. Падтрыманыя Савецкім Саюзам камуністы ў Кітаі, Грэцыі і некаторых іншых краінах разгарнулі збройнае змаганне за ўладу. Амэрыка і заходнееўрапейскія краіны выступілі супраць глабальнай камуністычнай экспансіі. Так пачалася "халодная вайна", якая ў 1948 годзе, калі Сталін распачаў блакаду заходняга Берліна, ледзь не перарасла ў "гарачую". У сваю чаргу супрацьстаянне з Захадам выклікала ўзмацненне рэпрэсіяў супраць "унутраных ворагаў".

Такім чынам, у першыя пасляваенныя гады ў Беларусь і асабліва Заходняй, асноўныя ідэалагічныя, палітычныя і ваенныя сілы былі кінутыя на выяўленне і задушэнне сапраўдных і патэнцыйных ворагаў ці нават проста непрыхільнікаў савецкага рэжыму. У адпаведным зборніку матэрыялаў, які нядаўна пабачыў свет, па гадах разгледжаны праявы такога задушэння⁴:

1945 год і пазней

З Беларусі прымусова выселеныя на Ўсход каля мільёна яе грамадзян, прызнаных небяспечнымі для існуючага камуністычнага рэжыму. Прымусова вывозіцца беларуская моладзь за межы краю ў школы фабрычна-заводскага навучання.

1946 год

Зачынены шэраг касцёлаў, у тым ліку на Маладзечаншчыне — у Ашмяне, Старым Мядзеле, Відзах, Радашкавічах. Працягваюцца арышты і зняволенне святароў, асабліва каталіцкіх.

Пачалася замена на важных чынавенскіх пасадах беларусаў расейцамі.

1947 год

---

⁴ Струменскі С. Страты Беларусі, або Доля беларускага народа. Менск, 2005. 143 с.

Арышты і зняволенне сяброў моладзевых арганізацый "Саюз беларускіх патрыётаў" і "Саюз вызвалення Беларусі".

Перад пачаткам навучальнага года ў Беларусі зліквідавання ўсе польскія і ўкраінскія школы, а наўзамен створаныя школы расейскамоўныя.

У лістападзе пачалося ганьбаванне прэзідэнта Акадэміі Навук БССР Антона Жэбрака, узмацненне палітычнай і ідэалагічнай апрацоўкі інтэлігенцыі.

1948 год.

У студзені ў Менску савецкімі спецслужбамі забіты сьлінны рэжысёр Габрайскага тэатра ў Маскве, вядомы грамадскі дзеяч Міхозэл.

Саветам міністраў СССР прымаецца пастанова аб высяленні ў аддаленыя раёны асобаў, якія ўхіляюцца ад працы ў калгасах або не выконваюць мінімум працоўных заданняў. Пачынае дзейнічаць закон аб вечным замацаванні высяленцаў у Сібіры, вяртацца на Бацькаўшчыну ніхто не мог нават у далёкай перспектыве.

Прысланы з Масквы 2-гі сакратар ЦК КПБ Ігнацьёў прапаноўвае (ці не па прыкладзе фашыстоўскіх акупантаў?) за кожнага забітага актывіста рэпрэсаваць па дзесятку "кулакоў" і "падкулачнікаў".

Пачалося масавае закрыццё каталіцкіх бажніц. Да 1951 года іх паменела на чвэртку.

Разгортваецца прымусовая калектывізацыя сялянства Заходняй Беларусі.

1949 год

Ва ўмовах абвастрэння "халоднай вайны" ў Заходняй Беларусі назіраецца пашырэнне антыкамуністычнай партызанкі.

Высяленне з тэрыторыі Беларусі былых палітвязняў.

1950 год

У студзені пасля нядоўгага двухгадовага перапынку зноў ўведзена смяротнае пакаранне. Яго пачалі ўжываць да асобаў, арыштаваных у студзені гэтага года і пазней.

У 1948 годзе ў калгасах было аб'яднана толькі 5% сялянскіх гаспадарак, а ў 1950 годзе — каля 82%. Ставілася задача ў найбліжэйшым часе цалкам ліквідаваць аднаасобніцтва.

Колішні ўдзельнік Смаргонскай падземнай арганізацыі Зянон Ахрамовіч успамінае, як душылі падаткамі тых, хто марудзіў з уступленнем у калгас. Калі гаспадар сплочваў падаткі, яго тут жа абкладалі новым!. Калі ўдавалася разлічыцца і з імі, дадаваліся іншыя зборы. А нявыплата падаткаў цягнула за сабой канфіскацыю маёмасці або нават турэмнае зняволенне гаспадара.

Былы акавец В. Валковіч піша ва ўспамінах, як ствараліся калгасы. Звычайна сялян збіралі ў нейкай хаце і трымалі там, не выпускаючы, пакуль не падпісваліся ў калгас. Так, узімку з 1948 на 1949 год у вёсцы Дайлідкі на Смаргоншчыне з'явіўся старшыня Сольскага сельсавета з прадстаўніком смаргонскага райкаму партыі. У адным з будынкаў сабралі ўсіх гаспадароў вёскі і двое сутак не дазвалялі разыходзіцца, прымушаючы падпісаць заявы на "добраахвотнае" уступленне ў калгас. І толькі збройнае ўмяшанне "лясных братоў" спыніла гэты здзек з сялянаў⁵.

Пад асабліва пільным наглядам былі ветэраны корпусу Андэрса, якія ў складзе брытанскай арміі ваявалі на Заходнім фронце супраць Германіі. Былым папалчнікамі па зброі было дазволена вярнуцца на Бацькаўшчыну. Аднак пры пачатку калектывізацыі яны рабіліся небяспечнымі для рэжыму, бо ўжо пабачылі і спазналі іншае — лепшае і заможнейшае — жыццё. Нават калі яны і маўчалі, заставаіся сацыяльна чужым і падазроным элементам. Але ўвесь час маўчаць былым салдатам было цяжка. Нехта раскажаў суседзям пра пераможныя баі недзе ў Італіі — "восхваление" войскаў капіталістычных краін. Хтосьці ўспомніў пра ўмовы жыцця і працы ў Англіі — "преклонение" перад капіталістычнымі парадкамі, а значыць паклёп на савецкія парадкі і калгасны лад.

Можна тут прывесці некалькі тыповых лёсаў андэрсаўцаў з Маладзечанскай вобласці, асуджаных у тым жа годзе, што і Лапіцкі з папалчнікамі.

Увосень 1950 года Маладзечанскі абласны суд разглядае справу Івана Дзіковіча, жыхара вёскі Чаромушнікі Пастаўскага раёна, беларуса, з сялян-сераднякоў. І. С. Дзіковіч, "будучы выселеным на спецпоселение в 1940 году в Алтайский край и находясь на спецпоселении в Змеиногорске... среди окружающего населения распространял антисоветские измышления, осуждал советский государственный строй и высказывал пораженческие настроения в отношении Советского Союза в войне против Германии.

В 1942 г. вместе с реакционной польской армией Андерса добровольно выехал за границу... Возвратившись в Советский Союз и проживая в дер. Черемушники Поставского района, Дикович на протяжении с 1947 по 1949 год систематически среди населения проводил антисоветскую агитацию, восхваляя жизнь панской польши и за границей приносил культуру, условия труда и капиталистические

---

⁵ Wołkowicz W. Leśne ścieżki Opole, 1996. С. 155. 12

порядки в Англии, оспаривал наличие там безработных вместе с этим клеветал на советскую действительность искажал материальные условия жизни трудящихся в СССР, осуждал советский государственный строй и советскую печать, высказывал клеветнические измышления на советских офицеров. Пропагандировал антисоветское содержание Андерсовских и Английских газет и кино-картин. Распространял провокационные слухи о войне Англии и Америки против СССР и о поражении советского союза в этой войне."⁶ Якi набор абвінавачанняў! І як вынік, улічваючы "отмену смертной казни", — 25 гадоў зняволення ў ИТЛ⁷ з канфіскацыяй усёй маёмасці.

Восіп Жамойдзін з вёскі Узбалаць Валожынскага раёна, таксама андэрсавец, вярнуўшыся ў 1947 годзе з Англіі, "являясь враждебно настроенным по отношению Советской власти среди населения систематически проводил антисоветскую агитацию начиная с 1948 г, восхваляя жизнь в Англии и Италии, их Армию, и в то же время возводил клевету на советскую действительность и советскую армию". Як бачым, набор абвінавачанняў тут меншы, таму і прысуд 8 снежня 1950 года быў лагоднейшы — толькі дзесяць гадоў канцлагераў.

А вось лес Станіслава Косціка з вёскі Матыкі Крывіцкага раёна. Той жа абласны суд вызначыў, што "после возвращения из армии Андерса на родину в 1948-1950 гг. систематически среди окружающего населения проводил контрреволюционную агитацию. Летом 1948 года в разговоре с Антонович восхвалял жизнь в капиталистических странах, клеветал на условия жизни в Советском Союзе, в декабре 1949 года в разговоре с Шаблыко И. Ф. клеветал на политику Советского Правительства в отношении организации колхозов, одновременно восхвалял жизнь в капиталистических странах, так же антисоветские разговоры проводил и в 1950 году". Атрымаў дзесяць гадоў зняволення.

*

---

⁶ Граматыка і стыль гэтага документа, як і наступных, цалкам захаваныя.

⁷ ИТЛ - "исправительно-трудовье лагерь". Гэтак у Савецкім Саюзе назывался канцэнтрацыйныя лагеры, дзе выкарыстоўвалася рабская праца зняволеных (на залатых, медных ды іншых капальнях, на лесанарыхтоўках, на будаўніцтве чыгунак, каналаў і г. д.).

УЗГАДАВАННЕ

Перадгісторыя, або пошукі радаводу * Сям'я
касуцкага святара * Фармаванне светапогляду *
Ваеннае ліхалецце і пярэбары ў Кабыльнік * Канец
чарговай акупацыі

Расціслаў Лапіцкі нарадзіўся 1 верасня 1928 года ў вёсцы Касута⁸ на Вялейшчыне. Бацька — Аляксандар Лапіцкі — быў святаром мясцовай Петрапаўлаўскай царквы, маці — Настасся з роду Жабінскіх з Смаргоні.

Род Лапіцкіх мае шляхоцкія карані, быў разгалінаваны і карыстаўся гербам "Шранява". Некаторыя з іх нават дадавалі прыдомак — Шарэпы, значыць, былі Шарэпы-Лапіцкія. Вядома, што ў руска-турэцкую вайну 1877-1878 гг. пад Пляўнай загінуў падпалкоўнік Уладзімірскага палка Шарэпа-Лапіцкі. Дзед Расціслава Якуб Міхайлавіч — унтэр-афіцэр Чарнігаўскага палка, удзельнік адной з турэцкіх войнаў, кавалер медаля Св. Георгія і ордэна Ганны 3-й ступені, служыў начальнікам пошты ў мястэчку Гарадок над Бярэзінай-Нёманскай на Маладзечаншчыне. А тым часам гэта была немалая пасада. Выпускнікамі Магілёўскай мужчынскай гімназіі з Шарэпаў-Лапіцкіх былі Яўген (1880 г.) і Ўладзіслаў (1889 г.). З Лапіцкіх паходзіла і нямала праваслаўных святароў, у тым ліку і Мікалай Лапіцкі — мітрапаліт Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы (26.01.1907 - † 08.08.1976).

Аляксандар Лапіцкі нарадзіўся ў 1889 годзе. Дарэчы, нейкі Аляксандар Лапіцкі ў 1913 годзе закончыў Магілёўскую духоўную семінарыю. Вельмі магчыма, што гэта і быў бацька Расціслава. Згодна з царкоўнымі канонамі выпускнік духоўнай навучальні, перш чым атрымаць прыход, мусіў быў жаніцца. Тады зразумела, чаму першае дзіця ў Лапіцкіх (Вадзім) нарадзілася ў пачатку 1915 года.

Аляксандар Лапіцкі з сваёй жонкай Настассяй, як і належыць хрысціянскаму святару, мелі нямала дзяцей — чацвёра. І ўсе яны вылучаліся разнастайнымі талентамі, падмацаванымі добрым выхаваннем, — сам бацька валодаў нотнай граматай і выдатна іграў на скрыпцы, а маці паводле адукацыі была настаўніцай.

Найстарэйшы сын Вадзім (23.02.1915 — † 1988, Гіжыцка, Польшча) быў выпускніком Віленскай кансерваторыі па класе скрыпкі. У

---

⁸ У Касуце нарадзіўся яшчэ адзін славуты беларус — Піліп Орлік (1672-1742), гетман Украіны пасля Івана Мазепы, аўтар першай украінскай канстытуцыі.

часе нямецкай акупацыі ён актыўна ўдзельнічаў у беларускім культурна-асветніцкім руху, затым ратаваўся ад бальшавікоў у Польшчы. Там урэшце асеў сярод перасяленцаў на землях былой Усходняй Прусіі, працуючы настаўнікам фізікі ў адной з школ Гіжыцка (колішні Лётцэн). Нават змяніў імя Вадзім на Ўладзіслаў.

У 1921 годзе ў Лапіцкіх нарадзіўся другі сын Ігар. Але ён вельмі рана, у шасцігадовым узросце, памёр.

Трэці сын Алег (26.12.1922, Касута - † 05.10.1979, Топар, Казахстан) сярэдняю адукацыю атрымліваў у Варшаве ў гімназіі імя Т. Рэйтана і на радзіме маці ў Смаргоні. У вайну спачатку настаўнічаў, а затым скончыў курсы кіраўнікоў Саюза беларускай моладзі ў Альбярціне пад Слонімам і ўзначальваў арганізацыю СБМ у Лідзе. У завірусе падзей канца вайны быццам трапіў у Прусію, дзе меў вышкаленне ў дыверсійнай школе ў Дальвіцы, адкуль у другой палове 1944 года быў дэсантаваны ў Беларусь. Восенню таго ж года Алег ужо вучыўся ў Віленскай духоўнай семінарыі, дзе актыўна далучыўся да падземнай арганізацыі беларускай моладзі. Пры канцы года быў арыштаваны, а на пачатку 1945 года асуджаны ў Менску і атрымаў 10 гадоў зняволення, якія цалкам адбыў ў савецкіх канцлагерах. Не маючы магчымасці ўладкавацца на Бацькаўшчыне, застаўся ў Казахстане, дзе, валодаючы выдатнымі музычнымі здольнасцямі, пераважна выкладаў музыку адораным дзецям. Актыўна ўдзельнічаў у гуртанні беларусаў — колішніх палітвязняў. Загінуў ад рук забойцаў⁹.

Праз год пасля Алега нарадзілася дачка Вольга (1923, Касута; зараз жыве ў Менску). Страціўшы яшчэ ў дзяцінстве ад шкарлятыны слых, яна здолела набыць адукацыю. Развіла ў сябе мастацкія здольнасці, пачала з 8-гадовага ўзросту пісаць вершы, паэзія друкавалася ў берлінскай "Раніцы", маладзечанскай абласной і вялейскай раённай газетах, у беластоцкай "Ніве"¹⁰. Гадоў пяць таму частка вершаў пабачыла свет у яе ўласным зборніку.

Ну і найменшым сярод дзяцей Лапіцкіх быў Расціслаў.

Усе дзедзі Лапіцкіх выраслі шчырымі вернікамі і адданымі беларускімі патрыётамі. Вера была ад бацькоў. Але адкуль узяўся патрыятызм? Бацька, як выхаванец духоўнай семінарыі і святар расейскай праваслаўнай царквы ўжо паводле азначэння павінен быў цурацца беларускасці. Праўда, і сярод праваслаўных святароў былі выняткі,

---

⁹ Лапіцкая Вольга (Алёна). З успамінаў // Беларуская маладзёжная. № 13 (121), 10 студзеня 1997 г.; Фурс (Умпіровіч) Аляксандра. З успамінаў /1 Беларуская маладзёжная. № 13 (121), 10 студзеня 1997 г.

¹⁰ Уласава Ж. Прабачце, спадары пенсіянеры... // Наша доля, жнівень 1992 г.

хоць і радзейшыя, чым у каталікоў. Успомнім хоць бы прыхільнікаў беларусізацыі і вызвалення нашай царквы ад маскоўскай залежнасці — мітрапаліта менскага і беларускага Мельхісэдка (Паеўскага) ці таго ж Мікалая Лапіцкага. Можна што было і з матчынага боку. Адзін з яе братоў Мікалай Жабінскі ўдзельнічаў у заходнебеларускім палітычным жыцці і быў знаёмы з Максімам Танкам, з якім некалі сядзеў "за палітыку" у польскай турме. Дарэчы, нейкі Мікалай Жабінскі ў пачатку 20-х гадоў мінулага стагоддзя быў у беларускім патрыятычным руху ў Старадубе на Браншчыне.

Але бывае, што дзеці фармуюць свой светапогляд насуперак бацькам. У дадзеным выпадку гэтыя таленавітыя хлопцы і дзяўчына, уражлівыя і шчырыя, не маглі не адгукнуцца на покліч крыві. Бо пачуццё нацыянальнай супольнасці — ад калектыўнага інстынкту самазахавання. Вера ў Бацькаўшчыну, як і вера ў Бога, выходзіць з душы, з-пад сэрца, мозг толькі шліфуе яе і надае глыбіні.

Вучыцца Расціслаў пачаў у роднай Касуце, дзе якраз насупраць царквы стаяла мясцовая школа. Недзе ў 1938 годзе бацьку перавялі на новае месца святарскай працы — у мястэчка Мільча (Мільч)¹¹ на ўсходзе Вялейшчыны. Там у мясцовай школе нейкі час яшчэ вучыўся старэйшы Алег. Тут жа прадоўжыў свае навучанне і Расціслаў — Славік або Слаўка, як яго часам называлі. Школа была, як і ўсе ў 30-х гадах у Заходняй Беларусі, ужо цалкам польская, беларуская ж мова вывучалася толькі як прадмет. А настаўнікі мусілі сачыць, каб дзеці нават на перапынках не размаўлялі "па-мужыцку". Пад канец пачатковага навучання Расціслаў застаўся ў Мільчы без старэйшых братоў. Вадзім быў у Вільні. Алега, не спадзеючыся на ровень мясцовай адукацыі, бацькі адвезлі ўсталічную Варшаву. Хіба, можа, яшчэ заставалася ў сям'і Вольга.

З набліжэннем вайны, прадчуваючы напад Германіі на Польшчу, бацькі забралі Алега з Варшавы ў родныя мясціны маці — у Смаргонь. Але праз два гады нямецкія войскі запаланілі і Беларусь. На пачатку акупацыі айца Аляксандра пераводзяць на новае месца богаслужбы — у мястэчка Кабыльнік¹² на Мядзельшчыне ў Ілінскую царкву. Яго папярэднік па прозвішчы Бацяян быў замардаваны, быццам за нейкую сувязь з мясцовымі габраямі.

Невядома, ці наведваўся да бацькоў у Кабыльнік найстарэйшы сын Вадзім. Не памятаюць кабыленцы і прыездаў дачкі. А вось Расціслаў трымаўся ўвесь час пры сям'і. Ды і Алег час ад часу бываў

---

¹¹ Тут і далей у дужках падаецца мясцовы варыянт назву.

¹² Цяпер вёска Нарач у Мядзельскім раёне.

дома, працуючы спачатку ў нейкай суседняй вясковай школе, а затым займаючыся ў Пастаўскай настаўніцкай семінарыі. Расціслаў жа мог вучыцца ў Кабыльніку. Першы год акупацыі тут была польска-нямецкая школа. Але на другім, калі ўладу ў цывільнай адміністрацыі перанялі пераважна беларусы, яна стала беларуска-нямецкая.

Ад гадоў вайны і акупацыі ў Расціслава павінны былі застацца гнятлівыя ўражанні. Гітлераўскія салдаты, розныя дапаможныя батальёны з прыбалтаў, а таксама мясцовыя паліцыянты праводзілі карныя аперацыі супраць партызанаў і тых вёсак, дзе партызаны маглі знайсці падтрымку. Адбывалася таксама пагалоўнае вынішчэнне габраяў. Рабаўнічыя налёты на насельніцтва як "рускіх", так і "польскіх" партызанаў. Іх крывавыя сутычкі між сабой і з беларускай паліцыяй ператвараліся ў сапраўдную грамадзянскую вайну, у якой самымі пацярпелымі былі мірныя жыхары і асабліва дзеці. І вось пачатак ліпеня 44-га года. Немцы займаюць абарону пад Кабыльнікам, спрабуючы стрымаць наступ савецкага войска. Над мястэчкам пралятаюць "мэсэршміты", грывяць залпы "кацюш". Мясцовы жыхар вывядзіць чырвонаармейцаў у тыл нямецкай абароны, і бой скончаны.

ПАЧАТАК ЗМАГАРНАГА ШАЯХУ

Новая акупацыя? * Поплеч з братам * Першае
зняволенне * Суд і амністыя * Смерць бацькі *
Юнацкія клопаты і справы * Сканчэнне сямігодкі *
Пошук жыццёвай дарогі

Фронт пасунуўся на захад, і мірнаму люду быццам можна было перадыхнуць. Скончылася нялюдская фашыстоўская акупацыя, але вайна працягвалася. Найперш прайшла мабілізацыя ў войска. Гэта было звычайна. І пад папярэдняй акупацыяй хлопцаў і маладых мужчын увесь час некуды мабілізавалі: у паліцыю, самаахову, Беларускаю краевую абарону, у "рускія" ці "польскія" партызаны, на працу ў Нямеччыну. Большасць пайшла на фронт, каб легчы між руінаў Кенігсбэрга. Некагорыя, зноў жа па звычцы, падаліся ў лясныя сховы, каб там дачакацца чарговай змены ўлады. Частка каталіцкага насельніцтва, якая спадзявалася, што сюды вернецца Польшча, не прымала новай хады падзеяў. Беларускім жа патрыётам, асабліва моладзі, якія спадзяваліся адраджэння незалежнай Беларусі ў калатнечы сусветнай вайны, падавалася, што германская акупацыя мянялася на маскоўскую. Можа, асабліва шакавала іх тое, што беларускамоўных чыноўнікаў, настаўнікаў і паліцыянтаў папярэдніх трох гадоў зноў замянілі расейскамоўныя.

Гэтыя змены не маглі не закрануць і дзяцей з сям'і Лапіцкіх. Пасадзіўшы на фурманку жонку і дачку, выправіўся на Захад у выгнанне Вадзім. Алег спачатку далучыўся да стварэння беларускай партызанкі на Вялейшчыне, а затым увосень 1944 года перабраўся ў Вільню, дзе паступіў у праваслаўную духоўную семінарыю. Сыну святара, ды калі ў кіраўніцтве семінарыі былі бацькавыя знаёмцы, стаць яе навучэнцам, мабыць, не было складана.

Семінарыя знаходзілася непадалёку ад Вострай Браны, у адным будынку з Беларускай гімназіяй. І вось сярод маладых навучэнцаў узнік беларускі падземны патрыятычны рух. Звестак пра яго амаль няма. Нават не ведаем, ці Алег стаў яго пачынальнікам, ці проста ўліўся ва ўжо дзейную структуру. Аднак сябрам яе быў актыўным. Сярод вядомых формаў дзейнасці падземнікаў быў друк і пашырэнне ўлётак. І да гэтай справы Алег наважыўся далучыць свайго малодшага брата Расціслава. Паміж Вільняй і Кабыльнікам менш за сотню кіламетраў, таму цяжкасцяў для кантактаў не было. Алег дастаўляў брату паперу і тэксты ўлётак, а той памнажаў іх на друкавальнай машынце, якую аднекуль меў.

У канцы 1944 года работнікі МГБ выйшлі на след арганізацыі. У Вільні і па ўсёй беларускай частцы Віленшчыны пачаліся арышты. Былі схопленыя і браты Лапіцкія. Зняволеных перавезлі ў Менск, дзе распачаліся допыты. А на пачатку 1945 года адбыўся працэс над сямю дзясяткамі беларускіх патрыётаў, якія былі пераважна выпускнікамі Віленскай гімназіі і настаўнікамі. Алег быў засуджаны на дзесяць гадоў зняволення. Расціслаў як непаўналетні атрымаў тры гады. Адзін з асуджаных Віктар Казлоўскі пазней успамінаў, як з іхнага доўгага шэрагу, пастаўленага на турэмным калідоры перад адпраўкай на этап, выйшаў малады хлопец, павярнуўся да зняволеных і крыкнуў: "Браты! Нас нішчылі цары і каралі, здзекаваліся палякі, нас душылі немцы, знішчалі маскалі, але мы жылі, жывем і будзем жыць на нашай зямлі. І таму вышэй галаву, сябры, не падайдзе духам, мы пераможам! Жыве Беларусь!" На хлопца кінуліся ахоўнікі, звалілі на бетон і пачалі збіваць нагамі. Суседзі потым казалі Казлоўскаму, што гэты хлопец — меншы з братоў Лапіцкіх¹³.

Расціслаў зняволенне пачаў адбываць у Гомелі. Можна таму, што меў кароткі тэрмін? Шмат гадоў назад, калі я толькі падступаўся да тэмы мядзельска-смаргонскага падзем'я, адзін з былых палітвязняў Кастусь Шышэя пісаў мне, як яму, хвораму, дапамагаў быў у гомельскай турме нейкі Лапіцкі.

Пасля перамогі над Германіяй абвясцілі амністыю непаўналетнім і зняволеным на малыя тэрміны. Расціслава таксама адпусцілі, і ён вярнуўся ў Кабыльнік. Вярнуўся з першым, але ўжо багатым вопытам знаходжання ў савецкіх астрагах.

Апынуўшыся на волі, адпачыўшы лета ў бацькоўскай хаце, 1-га верасня Расціслаў пайшоў у шосты клас кабыльніцкай сямігодкі. Папраўдзе, вучыўся ён ужо даўжэйшы тэрмін. Але рэч у тым, што пры кожнай змене ўлады вучняў адсаджвалі на адзін клас ніжэй, "для перавучкі".

І гэтак ён скончыў у Кабыльніку 6-ты і 7-мы класы. Жылося цяжка. На самым пачатку 1946 года раптоўна памёр бацька, пакінуўшы сям'ю без ніякіх сродкаў існавання. Прыехаў новы бацькошка, і даволі прасторны папоўскі дом на Пастаўскай вуліцы Лапіцкія павінныя былі пакінуць. Добра, што знайшоўся непадалёку царквы пусты дамок. Сям'і святара павінны былі дапамагаць харчаваннем прыхаджане. Так яно спачатку і было. Але з'явіўся новы святар, праходзіў час, і тая дапамога станавілася ўсё скупейшай і радзейшай.

---

¹³ Казлоўскі Міхась. Галасы разбуджаных птушак. Мінск, 2006. С. 146

Цяжкасці цяжкасцямі, але юнацтва заўсёды знаходзіць свае забавы і радасці. У Расціслава шмат сяброў, але найбольш блізкі яму Часлаў (Чэх, Чэсь) Каспарэўскі. Хлопцы разам бегалі на недалёкую Нарач купацца. Абшуквалі наваколле ў спадзяванні знайсці зброю, каб пастраляць ці ўзарваць што-небудзь у лесе. Гэта былі небяспечныя, але любімыя забавы хлапчукоў у першыя паваенныя гады. Расціслаў недзе здабыў даведнікі па радыёсправе, знаходзіў ці майстраваў сам неабходныя дэталі і збіраў, часам разам з Чэхам, дэтэктарныя прыёмальнікі. Сапраўдныя, якімі можна было пачуць нават "заходнія галасы". Паміж хатамі Каспарэўскіх і Лапіцкіх хлопцы нацягнулі драціну і, пасылаючы разрады току, перамаўляліся азбукай Морзе.

Пасля заканчэння сямігодкі перад юнакамі паўстала пытанне: што рабіць далей? Працягваць навучанне, ісці на працу? Расціслаў Лапіцкі і Часлаў Каспарэўскі ўвосень 1947 года пешкі пайшлі за 28 кіламетраў у Паставы паступаць у педагагічную навучальню. Позна даведаліся пра яе існаванне. Таму прыйшлі з вялікім спазненнем — другі месяц ішлі заняткі. Але з увагі на добрыя атэстаты хлопцаў пасля невялікага экзамену залічылі.

Умовы былі цяжкія. Нейкае харчаванне перападала ў сталоўцы навучальні, а з жыллом трэба было рупіцца самым. У класах было халодна, праз шчыліны залятаў снег. Каб неяк падкарміцца і абагрэцца, хлопцы на нядзелю пехатой вярталіся ў Кабыльнік. Неўзабаве Каспарэўскі зразумеў, што будучая настаўніцкая прафесія не для яго. Хлопца цягнула да тэхнікі. Лапіцкі ж застаўся ў навучальні даўжэй. Зразумела, што маладому навучэнцу старшакурснікі расказалі пра беларускае патрыятычнае падзем'е — Саюз беларускіх патрыётаў, у якім хлопцы і дзяўчаты з Пастаўскай і Глыбоцкай педагагічных навучальняў выступалі супраць русіфікацыі, за свабоду Бацькаўшчыны. Магчыма чуў і пра тое, як падземнікі кляліся на вернасць Беларусі перад гербам "Пагоня", намаляваным навучэнкай Аляскай Умпіровіч. Прыклад пастаўскай і глыбоцкай моладзі сведчыў Расціславу Лапіцкаму пра неабходнасць змагання супраць маскоўскага камунізму, які забівае чалавечую годнасць, пазбаўляе духоўнай і маёмаснай свабоды, нясе русіфікацыю.

ГУРТАВАННЕ АДНАДУМ ЦАЎ

Выгнанне на вуліцу * У Мікасецку * Навучанне ў мядзельскай дзесяцігодцы * "Бог абдарыў яго ўсім!" * Стварэнне падземнай арганізацыі * Улёткі * "Ня бойцеся ахвяраў і пакут!"

Узімку з 1947 на 1948 год у жыцці асірацелай сям'і Лапіцкіх здарылася драматычная падзея. Сельсавецкае начальства літаральна выкінула спадарыню Насту і яе сына Расціслава на снег і мароз — іх дамок спатрэбіўся для закатаравання мясцовага ўчастковага. Давялося перабірацца ў далёкую вёску Мікасецка (Мікасецка), за 25 кіламетраў на ўсход ад Кабыльніка, ажно за раённы цэнтр Мядзел (Мядзіла).

Праз замерзлыя азёры Нарач (Нарочча) і Мястру на санях добрыя людзі перавезлі сям'ю святара Лапіцкага і пасялілі наводшыбе вёскі ў папоўскім доме каля Траецкай царквы. Царква была драўляная, даволі новая, збудаваная ў 1926 годзе, як рэлігійны цэнтр старамядзельскага прыходу. На час прыезду Лапіцкіх у царкве не было нават святара. Таму нейкія царкоўныя абрады даводзілася спраўляць, як псаломшчыку, і спадарыні Настасі і яе сыну. Але па нейкім часе з'явіўся святар з адпаведнай адукацыяй, і Лапіцкія перасяліліся ў маленькую хацінку каля балота.

Жылі страшэнна бедна. Нястача прымусіла Расціслава кінуць навучанне ў Пастаўскай педагагічнай навучальні, і ён пайшоў у восьмы клас Мядзельскай сярэдняй школы. Толькі з кароўкі мелі сякі-такі спажытак ды маці часам зарабляла шывтом. Калі Расціславу латалі ці цыравалі вопратку, сядзеў, загарнуўшыся ў поцілку — не было змены. Добра што сям'ю хоць часам падкормлівалі суседзі.

Сучаснікі ўспамінаюць Расціслава Лапіцкага як надзвычай светлую асобу, надземеную шматлікімі здольнасцямі і талентамі. Як трапна выказаўся Люцыян Мілька, "Бог абдарыў яго усім!"

Расціслаў вельмі добра вучыўся, асабліва па гуманітарных дысцыплінах. Ягоная настаўніца беларускае мовы Тацяна Байкачова казала, што сачыненні юнак заўсёды пісаў вершамі — і беларускія, і расейскія. Ён дасканала валодаў польскай мовай, а за гады акупацыі падвучыўся і нямецкай.

Ад бацькі атрымаў у спадчыну, як і ўсе іншыя дзеці айца Аляксандра, музычны талент. Іграў на шмат якіх інструментах — на скрыпцы, на фартэпіяна, на гітары, на мандаліне, ведаў нотную

грамату, пісаў музыку, цудоўна спяваў. У Мядзельскай школе ён кіраваў вучнёўскім хорам.

Меў арыгінальны мастакоўскі талент. Выдатна маляваў краявіды, партрэты, якія ўражвалі падабенствам вобразаў. А што да малявання і мастацкага афармлення наглядных навучальных дапаможнікаў, дык тут і казаць няма чаго — ён быў першым памачніком настаўнікаў.

Актыўна працавала ў яго і тэхнічная думка. Жывучы ў Мікасецку, з двух калаўротаў зрабіў драўляны ровар, на якім ездзіў у школу за шэсць кіламетраў. Пазней прымайстраваў самаробны рухавік да сапраўднага ровара. Збіраў радыёпрыёмальнікі, якімі можна было слухаць БіБіСі ды іншыя "заходнія галасы". Мог адрамантаваць хоць які гадзіннік ("раз-два — і паправіць"). Зрабіў адмысловую электрычную прыладу ("электрамашыну") для лекавання раматысу ды іншых хваробаў — старыя людзі кажуць, што памагала. Займаўся фотасправай, любіў фатаграфаваль.

Ну і, што было не дзіўным для хлопца ваеннага пакалення, знаўся на вайсковым рыштунку. Мог страляць з розных відаў зброі — ад пісталета і карабіна да мінамёта і гарматы. Умеў зладзіць выбухоўку, каб падарваць у лесе які корч. Выдатна арыентаваўся па тапаграфічных картах.

Маючы адкрыты і шчыры характар, Расціслаў быў душою кожнай кампаніі. На школьных перапынках ля юнака заўсёды раіліся вучні — то ён запусціць паветранага цмока, то нешта пакажа, то пра нешта раскажа, у тым ліку, асцярожна, і пра палітыку. Меншым мог паднесці цяжкія торбы з падручнікамі, дарослым — парадзіць і памагчы ў пільнай патрэбе ("старэйшыя людзі да яго прыслухваліся, прыходзілі на раду"). Ахвотна адгукаўся на кожную просьбу. Людзі гарнуліся да яго. Як сведчыць колішняя мікасецкая суседка Расціслава, гэтага хлопца магла б усынавіць кожная сям'я.

Сын святара, Р. Лапіцкі быў шчырым вернікам. Быў нязломным, прынцыповым у сваіх перакананнях — ці ў рэлігіі, ці ў палітыцы, ці ў дачыненні да Беларусі. Чулы і спагадлівы да сяброў і ўвогуле да ўсяго нашага гаротнага люду, ён быў бескампрамісны да тых, каго лічыў ворагамі Бацькаўшчыны. Адна з колішніх вучаніц Мядзельскай школы Зоя Захарэвіч успамінала па-юнацку максімалісцкае выслоўе Расціслава: "Калі ты ведаеш, што ў гэтай хаце значуе маскаль — спалі хату, калі хлеб з гэтай нівы пойдзе маскалаю — спалі ніву". "Ён заўсёды быў супраць гэтай ўлады, супраць улады камуністаў", — сведчыць яго былы сябар і паплечнік Юз'ік Качэрга.

Можжа, найбольш прачулая характарыстыка Славіка Лапіцкага — ва ўспамінах колішняй вучаніцы кабыльніцкай школы Ліды Каспарэўскай:

"Мы былі вельмі дружныя. Сябравалі з дзяцінства. Ён з братам школу разам канчаў. Яны тут жылі — праз агарод хадзілі... Быў вельмі адораны — ён і на гітары, ён і на мандаліне. Расказваў аднаго разу, што ўначы прысніліся яму нячысцікі — граюць на піяніне. І граюць так прыгожа, беспадобна. Дык ён устаў з пасцелі і ўсё гэта запісаў нотамі. І потым быў канцэрт, але не было канцоўкі. А ён сыграў! Усе гучна пляскалі, былі ў захапленні. Голас у яго быў надта харошы, вельмі прыгожа спяваў, а сам — прыгажэнны! Высокі прыгожы хлопец. Разумнік, і вельмі добры, зычлівы. Я з братам не знаходзіла той размовы, якую знаходзіла з ім. Ён быў вялікі аптыміст. Так блага сябе адчуваў, як быў у нас, ведаў, што над ім навісла небяспека — сапраўдны дамоклаў меч. І ўсё адно ўсім усміхаўся, жартаваў... Не ляжаў раскіслым хворым, а спрабаваў падбадзёрыцца ды іншых падбадзёрываў...

Славік вельмі негатыўна ставіўся да гэтай улады. Ягоны брат сядзеў, і на сям'ю было ганенне. Ён увесь час спрабаваў нешта зрабіць, нешта перарабіць. Але ж ведама: адзін у полі — не воін. Яны там нешта арганізавалі ў школе. Я толькі краем вуха ўсё гэта чула...

Ён адкрыта выступаў, гаварыў адкрытым тэкстам; думаў, што зможа нешта пераламаць. Але нагэтулькі ненавідзеў той рэжым, нагэтулькі не мог цярпець, што яму было ўсё роўна — ці ён прападзе, ці ён што. Але хоць штосьці ўдасца зрабіць. Таму ён па гэтым шляху і ішоў. Ведаў, што загіне, ведаў, што не застанецца сярод жывых. Вось жа арганізаваў, здолеў...

Яны былі такія маладыя, такія юныя. Арганізм яшчэ не ўмацаваўся. Але ж гінулі за ідэю..."¹⁴

Амаль адразу ж па з'яўленні ў Мядзельскай школе Расціслаў пачаў шукаць аднадумцаў, гатовых аб'яднацца дзеля антыкамуністычнага супраціву. Пазнаёміўся найперш з Факусем Несцяровічам і Генікам Нафрановічам з Юшкавічаў, а таксама Альфонам Кундрам з Крапіўна, якія кватаравалі непадалёку ад школы ў доме Звяругаў ("Звяружкаў"). Увесну 1948 года падземная група, арганізатарам і ідэйным натхняльнікам якой стаў Расціслаў Лапіцкі, ужо сфармавалася.

Неўзабаве сярод падземнікаў з'явіўся і вучань 6-га класа Юзік Качэрга з Качарог, які даводзіўся далёкім родзічам Факусю Несцяро-

---

¹⁴ Каспарэўская (Саладоўнікава) Лідзія. Успаміны пра Расціслава Лапіцкага // Прыватны архіў аўтара.

вічу. Той і запрасіў хлопца пасля ўрокаў зазірнуць "да Звяружкі". Калі Юзік зайшоў у хату, Лапіцкі павярнуўся да яго і сказаў: "Без віны вінаватыя!" Качэрга тады не ведаў яшчэ, што гэта пароль і адказам мусіла быць: "Ліш бы не свінаватыя!"

Найбліжэйшым памачніком кіраўніка падземнай арганізацыі быў Факунда Несцяровіч, вучань 7-га класа. Улетку таго ж года ён паступіў у Менскі палітэхнікум, аднак сувязяў з мядзельскімі сябрамі не перапыняў.

Юзаф Качэрга сцвярджае, што акрамя ўспомненых вышэй асобаў у групу ўваходзілі і іншыя — вучні Ірына Паўлючонак з Юшкавічаў і Браніслаў Пісарчык з Пярэграддзя, Іван Грачанік з вёскі Ёнукі на паўднёвым узбярэжжы воз. Мядзела, малады кухар з мястэчка (яго прозвішча Качэрга не памятае). Спачувалі падземнікам і некаторыя іншыя вучні і проста жыхары Мядзела і навакольных вёсак. Не падаю тут гэтыя прозвішчы, бо іх не было на судзе ў Маладзечне. Некаторых удалося прыкрыць на допытах, а сёй-той пачаў актыўна супрацоўнічаць з следчымі а потым і з спецслужбамі Яны не праходзілі па судовай справе як абвінавачаныя. У далейшым нехта з іх закончыў навучальню МГБ, нехта працаваў на партыйнай рабоце, а нехта за невялікую паслугу на следстве і атрымліваў найменш — можа, пасаду якога калгаснага брыгадзіра. Некаторыя з'ехалі з Беларусі ў далёкія краі.

Па нейкім часе, калі Несцяровіч быў ужо ў Менску, вучні з Юшкавічаў перабраліся на іншую кватэру — да Манькі Пяркоўскай. Тут працягвалі збірацца і падземнікі. Часам такія сустрэчы адбываліся і ў Мікасецку ў Лапіцкага. Мікасецкія старэйшыя людзі ўспамінаюць, што найчасцей у вёсцы бачылі разам траіх — Слаўку, Юзіка і Факуся або Геніка. Часам да іх далучаўся хто-небудзь з маладых мікасецкіх мужчын. Асабліва Расціслаў сябраваў з Іванам Чарняўскім. Абодва мелі цудоўныя галасы і зладжана спявалі розныя беларускія песні. Любімай для іх была:

Краю мой краю, краю мой родны,
Скрозь — ад мяжы да мяжы:
Дзе ты ні пойдзеш, дзе ні паедзеш —
Усюды магілы й крыжы...

Я малым дзівіўся, адкуль у нашага добрага і працавітага суседа Івана, па мянушцы Крутлюта, такая высокая нацыянальная свядомасць і адкуль у яго гэтыя патрыятычныя заходнебеларускія песні? А калі даведаўся — адкуль, было ўжо позна пытацца пра сяброўства з Расціславам — дзядзька Іван памёр гадоў пятнаццаць таму.

Асноўная гаворка на таемных сходах была пра тое, як камуністы душаць народ падаткамі, судамі і высылкамі, як прымусам заганяюць у калгасы, як пераследуюць святароў і зачыняюць цэрквы і касцёлы. Гаварылі таксама, што абвастрылася супрацьстаянне паміж камуністамі і дэмакратычным Захадам, і што неўзабаве будзе вайна, у якой Савецкі Саюз непазбежна пацерпіць паразу. І вось да гэтай вайны яны павінны быць гатовыя, каб выступіць на баку дэмакратыі.

Той жа вясной 1948 года сярод мядзельскіх падземнікаў узнікла ідэя разгарнуць антыкамуністычную прапаганду з дапамогай улётак. Тады гэта была найбольш эфектыўная форма ўздзеяння на людскую свядомасць. У адрозненне ад вуснай яна давала магчымасць ахапіць значна большае кола людзей, з'яўлялася дэманстрацыяй прысутнасці арганізаванага і актыўнага супраціву. І ў той жа час была ананімнай, забяспечвала аўтарам і распаўсюднікам улётак адносную бяспеку.

У Юзіка Качэргі была друкавальная машынка. Ягоная цётка ў маладосці, калі знаходзілася на заробках у Францыі, выйграла яе па латарэі. А калі вярталася на бацькаўшчыну, пашкадавала выкідаць выйгрыш і забрала яго з сабой. (І навошта ён быў сялянцы з-пад Мядзела, такі экзатычны набытак?) Ляжала гэтая друкарка недзе на гарышчы вясковай хаты без справы не адно дзесяцігоддзе. Але вось нарэшце спатрэбілася.

Шрыфт у той французскай машыныцы, зразумела, быў лацінскі. Таму Кундра прапанаваў друкаваць улёткі па-польску. Маўляў, жыхары Мядзельшчыны будуць ахвотней іх чытаць. Аднак Расціслаў, для якога беларускасць была святой справай, катэгарычна не пагадзіўся. І ўсе улёткі былі на беларускай мове.

Тэксты пісаўсам Расціслаў Лапіцкі. Яны былі эмацыійныя і лака-нічныя. Клікалі на бескампрамісную барацьбу, у тым ліку і збройную, супраць камунізму. Вось, да прыкладу, змест адной з улётак:

Смерць вырадкам роду чалавечага!

Партызаны!

Падпольшчыкі!

Стойце на абароне сваёй справы! Беражыце ў сабе святую нянавісць да камунізму, які нявечыць і разбэшчвае чалавецтва. Біце сталінскіх шакалаў!

Моладзь!

Не губляй сумлення, змагайся супраць тых, хто слепа верыць у падман камунізму, узначаленага хрыстапрадаўцамі - Юдамі. Яны хочуць усіх нас распусць на пяціканцовай звяздзе.

Да зброі! Не бойцеся ахвяраў і пакут!

Уперад да светлай будучыні!

Вашыя браты.¹⁵

Друкавальная стужка ў машынцы высахла дазвання, таму яе насычалі тушшу. Паперу куплялі ў краме.

Спачатку машынку Лапіцкі забраў у Мікасецак і выдрукаваў за тры разы каля паўсотні асобнікаў улёткі. Але там займацца вырабам агітацыйнай прадукцыі было небяспечна, бо моцны стук клавішаў маглі пачуць суседзі. Прадоўжыць справу пастанавілі на сядзібе Юзіка Качэргі. Тут друкаваў сам Юзік — на гарышчы хаты або ў свіронку. Займаўся гэтым, калі бацькі былі на працы ў полі. Вераніка Качэрга (Мелец) зараз успамінае, што яе брат "любіў сядзець на гарышчы".

У Качаргах выдрукавалі два варыянты ўлётка, кожнага па 50 асобнікаў. Іх раздавалі сябрам арганізацыі, каб расклеіваць ці раскідваць у мястэчку і навакольных вёсках. Сам Юзаф сёння прыгадвае выпадак, як ён наклеіў адну з іх у сваёй вёсцы на доме Часлава Качэргі. Дом стаяў каля возера пры высокім узгорку, дзе любіла збірацца вязковая моладзь. Лёг першы снег і там сабралася купка людзей. Зразумела, адразу заўважылі на шэрай сцяне белы аркуш паперы. Гілена К. садрала ўлётку, а сын гаспадара дома прачытаў яе ўголас. І адразу ж у раённым аддзеле МГБ даведаліся і пра ўлётку, і пра тых, хто яе бачыў і чытаў. На допыт выклікалі па адным, нікога не прапусцілі: "Які там быў тэкст, хто чытаў, хто мог гэта зрабіць?" Пазней, увесну 1950 года, Гілену нават прывозілі ў Маладзечна ў вязніцу на вочную стаўку з Юзікам Качэргам, зноў пыталіся пра тую ўлётку.

Чакаючы непазбежнай вайны паміж заходнімі дзяржавамі і Саветскім Саюзам, падземнікі намерваліся перайсці да дыверсійных акцый, а пры неабходнасці далучыцца да "лясных братаў" або стварыць свой партызанскі аддзел. З разлікам на гэта пачалі здабываць зброю, боепрыпасы. У тых пасляваенных гадах знайсці іх было няцяжка. Шмат хто з дзецюкоў меў калі не пісталет ці карабін, то хоць жменю патронаў.

Як запісана ў судовай справе, на загад Лапіцкага ў студзені 1949 года Юзік Качэрга і Генадзь Нафрановіч вынеслі з вайсковага кабінета Мядзельскай школы дзве вучэбныя вінтоўкі. Яны мелі прасвідраваныя ў рулях адтуліны, і таму страляць з іх было нельга. Але, магчыма, хлопцы мелі намер нейкім чынам адрамантаваць гэтую зброю. Як успамінае Качэрга, адна вінтоўка перахоўвалася ў яго на

---

¹⁵ Вапаханович И. А. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944-1953 гг. Мн., 2002. С. 53.

бацькоўскай сядзібе, а другую забраў Факусь Несцяровіч, калі прыязджаў з Менска. А на пачатку верасня 1949 года Генадзь Нафрановіч далучыўся да невялікай партызанскай групы, якая базавалася ў лясах і аднаселых (хутарах) паўночнай Мядзельшчыны. "І вось неяк у верасні месяцы да мяне таемна завітаў Генадзь па тую вінтоўку. Я перадаў яму зброю і праз густы туман перавёз на лодцы да Старога Мядзела. Там на беразе, насупраць былога маёнтка Козелаў-Паклеўскіх, мы развіталіся назаўсёды".

Неяк хлопцы падгледзелі, дзе хавае дырэктар школы М. Яфрэменка свой пісталет, і ўзялі яго. Уладальнікам зброі стаў Генадзь Нафрановіч. Часлаў Каспарэўскі з Кабыльніка сведчыць, што пісталет быў і ў Расціслава.

Не бракавала і толу. Расціслаў мог хутка зрабіць з яго выбуховыя прыстасовы. З імі хлопцы трэніраваліся ў навакольных лясах, падрываючы старыя карчы. Некалькі кавалкаў толу і запалы Лапіцкі перадаў на захаванне Юзіку Качэргу. Той таксама знаўся на зброі. У пачатку вайны ён перапраўляў яе з Мядзела брыгадзе Арміі Краёвай пад камандай Кміціца, якая базавалася недалёка ад Качарог у наднарацкіх пушчах.

У 1948 годзе адбылася падзея, якая, магчыма, паўплывала на лес Мядзельскай падземнай арганізацыі.

Альфон Кундра быў камсамольцам, і даволі актыўным. Паводле Юзафа Качэргі, ён загітаваў у камсамол і сваіх сяброў — Несцяровіча і Нафрановіча. Але так здарылася, што аднаго разу маці Альфона памыла ягоную кашулю разам з камсамольскім білетам. Усчаўся вялікі шум і хлопец шмат перацярпеў. Абышлося, праўда, толькі выключэннем з шэрагаў ВЛКСМ. І вось Кундра намовіў Факуся і Геніка, каб тыя сказалі, што ў лесе іх перанялі партызаны, пабілі і адабралі камсамольскія білеты. Па дарозе з Мядзела ў Юшкавічы сапраўды ёсць вялікі лес, і гісторыя выглядала б праўдападобнай. І хлопцы пагадзіліся! Іх таксама выключылі з камсамолу. Вось такія авантурны і загадкавы сюжэт з камсамольскімі білетамі. Трэба толькі дадаць, што Кундры ў ліпені 1950 года не было ў зале, дзе судзілі ўдзельнікаў мядзельска-смаргонскага падзем'я.

ЯК ПОШУТ МАЛАНКІ

Новыя пярэбары * У Смаргонскай школе * Пошук аднадумцаў * Працяг падземнай дзейнасці * "Они засыпали весь город листовками" * Другі арышт * Уцёкі з Смаргоні

Увосень 1949 года матэрыяльнае становішча Лапіцкіх стала зусім невыносным, і спадарыня Наста, ці як яе звалі ў Мікасецку — Настачка, наважылася падацца на сваю радзіму ў Смаргонь, дзе жыву яе родны брат Аляксандар Жабінскі. Юзаф Качэрга не памятае, каб перад адыходам была якая-небудзь адмысловая развітальная сустрэча. Але з некім жа Расціслаў мусіў перамовіцца аб планах арганізацыі.

Лапіцкія пайшлі пешкі, вядучы на вяроўцы карову — сваё адзінае багацце. З Мікасецка да Смаргоні няблізкі шлях — больш за 60 кіламетраў. Таму, мабыць, выбралі найбліжэйшы кірунак — на Занарачча (Занарочча) і Вішнева. Можна, кірунак быў і не зусім такі, але праз Кабыльнік маці з сынам не ішлі. Інакш затрымаліся б у Каспарэўскіх. Аднак недзе ж ім давялося па дарозе заначаваць. Магчыма, у Занараччы. Там пры мясцовай царкве мог быць знаёмы святар. Нездарма ж Расціслаў, калі быў у пачатку 1950 года на нелегальным становішчы і хаваўся ад пераследнікаў з МГБ, казаў Чэху Каспарэўскаму, што з Кабыльніка хоча перабрацца ў Занарачча.

У Смаргоні ніхто Лапіцкіх не чакаў. Аляксандар Жабінскі сам жыву небагата, а тут з'явіліся яшчэ два лішнія і нечаканыя едакі — сястра пенсійнага веку і пляменнік-вучань. Праўда, Настасся адразу ж прадала карову, спрабавала зарабляць шывтом ды памагала па гаспадарцы. Расціслаў мог нешта мець дзеля сваіх музычных здольнасцяў. Справа між родзічамі магла ўскладняцца і тым, што Жабінскі пасля смерці першай жонкі пабраўся з бежанкай з Краснапольскага раёна. Мусіць, гэтая бежанка з Усходняй Беларусі была найбольш настроеная супраць няпрошаных гасцей з Мядзельшчыны і магла ўздзейнічаць на мужа. Нават і зараз, праз паўстагоддзя пасля гібелі Расціслава, яна не можа схаваць свайго адмоўнага стаўлення да хлопца.

У Смаргоні Расціслаў прадоўжыў школьнае навучанне. Пайшоў, як і належыць, у 10-ты клас. Адпаведнай даведкі з Мядзельскай школы ўзяць не паспеў, і яго залічылі без аніякіх папераў, паверыўшы хлопцу на слова. Можна таму, што гэтым часам у Смаргонскай школе мяняўся дырэктар. Потым, пасля арышту Лапіцкага, такое нядбалства паставіць дырэктрыі школы ў віну.

Маючы таварыскі характар, вылучаючыся абаяльнасцю, дасціпнасцю і розумам, Лапіцкі вылучаўся сярод аднакласнікаў і хутка знайшоў сабе аднадумцаў. Імі сталі брат і сястра Цыбоўскія, сёстры Юшкевічы, Зося Лапыцька, Юзік Блізюк з падсмаргонскай вёскі Перавессе, Толік Карней і Зянон Ахрамовіч з-за Вялі, Эдуард Сташкевіч з-пад Солаў ды іншыя.

З прычыны ваеннага ліхалецця тагачасныя старшакласнікі былі пераросткамі, і часам працавалі ў вольныя ад урокаў гадзіны. Леакадзія Цыбоўская загадвала школьнай бібліятэкай. Расціслаў уладкаваўся ў мясцовы гарадскі клуб іграць на піяніна. Мабыць там ён пазнаёміўся яшчэ з адным вучнем Смаргонскай школы Тадзікам Хацілоўскім, які быў памачніком кінамеханіка.

Збіраліся найчасцей у хаце Цыбоўскіх, гэта недалёка ад школы, якая знаходзілася пры былым кальвінскім зборы на беразе рачулки Оксна, што ўпадала ў блізкую Вялю. Гутаркі былі розныя, але найчасцей пра здзекі савецкага чынавенства, непасільныя падаткі, прымусовую калектывізацыю, ганенні на хрысціянскае святарства. Дзяліліся чуткамі пра набліжэнне вайны з Амэрыкай і Англіяй, пра актывізацыю дзейнасці лясной партызанкі. І ў часе такіх сумоўяў нарадзілася думка самым далучыцца да антыкамуністычнага супраціву. Як і на Мядзельшчыне, ініцыятыва зыходзіла ад Расціслава. Ён ужо меў досвед змагання, у 1944 годзе — разам з братам Алегам, у 1948-1949 гадах — разам з мядзельскімі школьнікамі. Як потым прызнавалася «Леакадзія Цыбоўская (былая сувязная Арміі Краёвай), пасля разгрому савецкімі войскамі віленскай групоўкі польскіх партызанаў ацалелыя акаўцы пайшлі ў польскае войска "касцюшкаўцаў" ці перабраліся нейкім чынам у Польшчу. Рэшта — хто ўладкаваўся на працу, хто пайшоў вучыцца ў школу. "І гэтак сядзелася паціху. Але вось з'явіўся Славік..."

А Славік не мог сядзець ціха. Яго бунтарная натура клікала да дзеяння, да пометы за ўсіх паніжаных і абражаных, у тым ліку, відавочна, і за маці, і за брата Вадзіма, які недзе туляўся на захадзе, і за другога брата Алега, які адбываў свой цяжкі тэрмін на непасільных працах у сталінскіх канцлагерах, недзе на лесанарыхтоўках або ў шахтах.

Характэрна, што ўдзельнікі мядзельска-смаргонскага падзем'я абміналі нацыянальныя пытанні, не абмяркоўвалі палітычнай будучыні краю. Сярод іх былі як беларускія, так і польскія патрыёты, таму, зразумела, яны не хацелі кранаць тое, што магло дзяліць. Аб'ядноўвала ж іх агульнае — непрыняцце камунізму.

Лапіцкі прапанаваў пачаць з ужо апрабаванага на Мядзельшчыне — з улётак.

Працуючы ў клубе, ён нагледзеў друкавальную машынку. Яна захоўвалася на другім паверсе ў пакоі, дзе звычайна працавалі дырэктар і бухгалтар. І вось аднаго разу дырэктар, прыйшоўшы на працу, убачыў, што ўначы нехта зламаў дзверы і вынес машынку. А некалькі тысяч рублёў — зарплата ўсяго калектыву! — зламыснік не крануў. Значыць, гэта не крымінальнік. Некаму спатрэбілася менавіта машынка. Усчаўся шум, забегала міліцыя, апытвалі магчымых падазраваных і сведкаў. Але ніякіх слядоў не знайшлі, і справа на час прыглухла.

Машынку схавалі спачатку ў Цыбоўскіх. Але тут друкаваць было небяспечна — часта заходзілі суседзі, кірмашовымі днямі наязджалі знаёмыя з прыгарадных вёсак. Стуканне друкаркі абавязкова нехта пачуў бы. Трэба было шукаць нейкае выйсце.

Да Цыбоўскіх часам заходзіў іх далёкі родзіч, хлопец з завялейскай вёскі Чарняты Зянон Ахрамовіч. Зянон скончыў Чарняцкую пачатковую школу і далей не вучыўся, бо трэба было дапамагаць бацькам па гаспадарцы. Расціслаў пазнаёміўся з хлопцам, і пасля дзвюх-трох гутарак зразумеў, што і яго можна далучыць да справы. Прапанаваў яму друкаваць улёткі. Тым больш што бацькоўская сядзіба стаяла сярод лесу воддаль ад вёскі. Хлопец пагадзіўся, аднак сказаў, што спачатку трэба папытацца згоды бацькі. Тыя былі зусім не супраць.

Друкарку, загорнутую ў поцілку, неслі ў Чарняты ўтрох — Расціслаў, Часлаў і Зянон. Пасля кароткіх перамоваў з бацькамі працу пастанавілі распачаць ў лазні. Тая ўвогуле стаяла ў лесе.

Тэксты ўлётак пісаў Расціслаў, бо меў адпаведныя здольнасці і вопыт, але некаторыя з іх рэдагаваў Эдзік Сташкевіч, дадаючы да рэвалюцыйнай пафаснасці і рамантызму Лапіцкага надзённую канкрэтыку. Іх змест у цэлым пераклікаўся з мядзельскімі ўлёткамі. Жыхароў Смаргоншчыны заклікалі не слухаць камуністычных прапагандыстаў і не ісці ў калгаснае рабства. Заклікалі не падпарадкоўвацца савецкаму начальству і быць гатовымі да збройнай барацьбы, калі пачнецца вайна Англіі ды Амэрыкі з СССР. "Блізкая і непазбежная вайна нясе нам вызваленне!" — сцвярджалі маладыя змагары. А канчаліся ўлёткі словамі: "Смерць Сталіну!" Пазней, на судовым працэсе ў Маладзечне, гэтыя словы абвінаваўцы нават баяліся зачытваць.

На друкаванне трэба было шмат паперы. І яе пачалі скупляць у смаргонскіх крамах, а таксама па суседніх вёсках. Куплялі часта, але невялікімі аб'ёмамі, каб не выклікаць падозрання. Праўда, калі

распачалося следства, прадаўцы пасведчаць, што ўвосень гэтага года мясцовым хлопцам і дзяўчатам чамусьці спатрэбілася асабліва шмат шпыткаў і ўвогуле чыстай паперы.

Прыходзілі ў аднасель Ахрамовічаў практычна кожны вольны ад заняткаў дзень. Звычайна з Расціславам быў Часлаў Цыбоўскі, так бы мовіць — за кампанію. Бо ісці было далекавата, праз лес, а была ўжо позняя восень, калі хутка цямнела. У такіх глухіх мясцінах мог трапіцца які звер або "лясны брат" з "акаўскага" аддзела. На гэты выпадак Часлаў быў патрэбны найбольш, бо ведаў адпаведны пароль. Калі пачынала шарэць, бацькі Зэнака прыносілі ў лазню лямпу-газоўку, а калі хлопцы былі згаладаўшыся, кармілі іх з сваіх сціплых сялянскіх запасаў.

Усяго разам у лазні Ахрамовічаў было аддрукавана каля дзвюх тысяч улётак! Распаўсюджвалі іх двойчы — перад Кастрычніцкімі святамі і днём "сталінскай канстытуцыі".

Акрамя таго, частку ўлётак забраў у Менск Факунда Несцяровіч. Гэты выхаванец Мядзельскай школы і студэнт Менскага палітэхнікума трымаў сталую сувязь з Лапіцкім і нават прыязджаў у Смаргонь. На Мядзельшчыну ўлёткі завёз сам Расціслаў. Там перадаў іх Юзіку Качэргу.

Перад першай улёткавай акцыяй Лапіцкі прывез з Вільні маленькія іконкі з выявай Божай Маці і падараваў іх кожнаму, хто быў гатовы познім вечарам выйсці на вуліцы горада з стосам улётак і з бутэлекчай мучнога клею.

Выйшлі адразу пасля школьнага вечара, падзяліўшыся на пары. Старшым у кожнай пары быў больш вопытны падземнік. Так, Леакадзія пайшла з зусім маладзенькай Таняй Юшкевіч. Тамара Юшкевіч захапіла з сабою Зосю Лапыцьку, перадала ёй улёткі, але не сказала, адкуль яны і хто іх друкаваў, — такое было патрабаванне канспірацыі.

Улёткі расклеівалі на агароджах, тэлефонных і электрычных слупах, на сценах дамоў. Былі абклееныя нават сцены раённай міліцыі. Некаторыя проста пакідалі на вулічных ходніках. "Они засыпали весь город листовками" — сцвердзіць пазней колішняя стваральніца школьнай камсамольскай арганізацыі Т. Ватаева. Смаргонцы распаўсюджвалі ўлёткі ў сваім горадзе, вяскоўцы — у навакольных вёсках. Зэнак Ахрамовіч клеіў іх на ажыўленым пераездзе праз Вялю. Было цікава назіраць, як сяляне, чакаючы паром, уважліва чыталі расклееныя лісткі, аб нечым перамаўляліся, азіраючыся па баках.

Расклеіўшы запас улётак, хлопцы і дзяўчаты старанна адмывалі ў рэчцы рукі ад клею. Затым збіраліся ў каго-небудзь на кватэры,

часцей за ўсё ў Цыбоўскіх. Абменьваліся ўражаннямі, былі ва ўзнёслым настроі, як людзі, што выканалі вельмі патрэбную і такую ж вельмі небяспечную працу. Асабліва цешыліся, што ўдалося пад носам у міліцыянтаў абклеіць іх будынак.

Такім жа чынам улёткі былі распаўсюджаныя і напярэдадні 5 снежня 1949 года — свята савецкай канстытуцыі.

З'яўленне ўлётак выклікала вялізны розгалас у горадзе і ўвогуле на Смаргоншчыне. Вусная "пошта" разнесла весткі пра смелыя акцыі невядомых людзей па самых глухіх кутках раёна.

Але найбольшае ўзрушэнне пачалося сярод спецслужбаў, міліцыі і мясцовага чынавенства. Горад запаланілі вайскоўцы, на вуліцах арганізавалі асабліва пільнае назіранне, мясцовыя і маладзечанскія абласныя "маёры проніны" распачалі пошук выканаўцаў улёткавай акцыі.

Пасляваенным часам Смаргонь была нешматлюдным горадам. Людзі ведалі адзін аднаго, тым больш МГБ і міліцыя валодала інфармацыяй і пра палітычнае мінулае амаль кожнага і пра сучасныя настроі жыхароў. Найперш пачалі шукаць сярод старшакласнікаў. Камсамольскі інспектар з Маладзечна папярэджваў: "Камсоргі, будзьце пільнымі, каб не ўзнікла якая падпольная арганізацыя, як гэта здарылася ў Вялейцы". Адна з асабліва ідэйных настаўніц прыбегла ў бібліятэку, якой загадала Цыбоўская, і ператрэсла ў сталае ўсе паперы.

Яшчэ раней было вядома, што з клуба знікла друкавальная машынка. У той час існавала абавязковае правіла мець узор адбіткаў кожнай канцылярскай машынкi. Узоры захоўваліся ў раённых аддзелах МГБ. І вось выявілася, што ўлёткі выдрукаваныя на той, што прапала. А машынку мог выкрасці чалавек, які часта бываў у клубе. Так падозранні палі на Расціслава Лапіцкага. Тым больш што ён не хаваў у школе сваіх антысавецкіх настрояў. Дэманстратыўна насіў на лацкане пінжакі значок з галавой сабакі (казаў, што той пільнуе яго ад камуністычных сабачак), дражнячы гэтым мясцовых камсамольцаў. Адноўчы настаўніца расейскай літаратуры на педагагічным савеце заявіла, што не можа атэставаць за чвэрць Расціслава, бо той на уроках выказвае крамольныя думкі і нават дэманстратыўна адмовіўся пісаць сачыненне паводле рамана Фадзеева "Маладая гвардыя". Ён заявіў, што ў іх ёсць свая "Маладая гвардыя", толькі яна змагаецца за Беларусь¹⁶.

---

¹⁶ Гэтая заява Лапіцкага стала прычынай пазнейшага памылковага меркавання, што падземная арганізацыя звалася "Маладая гвардыя".

І вось Расціслава Лапіцкага арыштоўваюць. Затрымалі хлопца, калі ён ішоў з дырэктарам (паводле іншай версіі — з настаўнікам матэматыкі Гогаберыдзэ) ад школы да цэнтра горада, на перасячэнні колішніх вуліц Гарбарнай і Новай. Дарэчы, адна рэспандэнтка потым будзе сцвярджаць, што настаўнік спецыяльна павёў Расціслава ў расстаўленую спецслужбамі пастку. Відаць, такое магло быць, бо Гогаберыдзэ, колішні савецкі афіцэр, праседзеў усю германскую акупацыю ў Смаргоні і гэтым меў грэх перад савецкай уладай. Яго, зразумела, маглі змушаць рабіць розныя паслугі "органам". Тым часам усе былыя вучні Смаргонскай школы добрым словам адгукаюцца пра свайго настаўніка матэматыкі, адзначаючы яго высокі прафесіяналізм і шчырае стаўленне да сваіх выхаванцаў. Дый былая піянерважатая школы, якую нельга западозрыць у сімпатыях да падземнікаў, цвердзіць, што Гогаберыдзэ, калі падозранні пачалі падаць на вучняў, даводзіў, што гэта справа рук дарослых, а не школьнікаў. Аднак канчаткова гэтае пытанне могуць праясніць толькі архівы, калі стануць даступныя навукоўцам.

Арыштаваўшы, Лапіцкага трымалі ў склепе пад будынкам мясцовай раённай міліцыі. Дзе ён падзеўся, не ведала ні маці, ні сябры. Паплечнікі здагадаліся пра лёс свайго кіраўніка і наладзілі таемны нагляд за будынкам міліцыі. І Чэсю Цыбоўскаму ўдалося падглядзець, як Расціслава канваіравалі па міліцыйным двары.

Вяліся інтэнсіўныя допыты, Але хлопец ні ў чым не прызнаваўся. Следчыя не мелі рэчавых доказаў ягонай віны і часова выпусцілі на волю, загадаўшы па нейкім часе прыйсці да іх зноў. Выпусцілі, вядома, дзеля таго, каб, не спускаючы з хлопца пільных вачэй, прасачыць яго магчымыя сувязі. Паўторны прыход у міліцыю прызначылі, дарэчы, на позні вечар, калі зусім цямнела. Ісці хлопец павінны быў глухой Зарэчнай вуліцай, агінаючы гарадскія могілкі. Чаму былі прызначаныя такія позні час і незвычайны маршрут? Можна для псіхалагічнага ціску на падазраванага? Хто ведае, якія хітрыкі нараджаліся ў галовах следчых?

На таемнай нарадзе Лапіцкі расказаў паплечнікам пра свой арышт і падрабязнасці допытаў. Пасля абмеркавання пастанавілі, што Расціслаў пяройдзе на нелегальнае становішча і пакіне Смаргонь. Але куды ён накіруецца? Мабыць, пра свае некаторыя планы ён, як пакажуць далейшыя падзеі, расказаў Чаславу Цыбоўскаму. Цыбоўскі купіў яму білет на цягнік. Да Маладзечна, Вялейкі або Менска? Часлаў пра гэта ўжо не раскажа, бо яго даўно няма сярод жывых.

Увечары, калі пачало добра цямнець, па свежым снезе, у бацькавым асеннім паліто і чаравіках, з шалікам на шыі, Лапіцкі

пачаў прабірацца на чыгуначную станцыю Там яго сустрэў Часлаў, перадаў білет.

Пасля ад'езду Лапіцкага Смаргонская арганізацыя працягвала дзейнічаць. Спачатку хацелі прадоўжыць улёткавую кампанію. Аднак не ўдалося знайсці месца ў лесе, дзе Расціслаў схаваў друкавальную машынку. Тады адважыліся на больш радыкальныя акцыі. Напачатку запланавалі падарваць раённую друкарню. У склеп пад ёй заклалі выбуховыя рэчывы, Юзік Блізнюк прынёс ажно два бікдорфавыя шнуры. Аднак хацелі, каб выбух абышоўся без чалавечьх ахвяраў. Але і ўначы будынак друкарні не пакідаў вартаўнік — мясцовы, добра знаёмы дзядзька. І пакуль меркавалі, якімі хітрыкамі змусіць яго пакінуць друкарню, насталі арышты.

БЛУКАННЕ ПА ПАКУТАХ

Пошукі прытулку * Пасярод заснежанай Мядзельшчыны * Зноў у Кабыльніку * Хвароба * Апошнія дні на волі * На кожнага Хрыста знойдзеца свой Юда * Трэці арышт

Дзе хаваўся, якімі сцежкамі блукаў Расціслаў? — сёння пра гэта мала вядома. Магчыма, наўперад ён прыйшоў у Мікасецак. Да Русаковічаў ці Чарняўскага Івана? Але часы былі неспакойныя і таямнічае з'яўленне Расціслава ўзімку магло выклікаць падозранні суседзяў. І мікасецкія знаёмцы хлопца маглі пабаяцца даць яму прытулак.

У вёсцы Юшкавічы, што непадалёку, жылі бацькі Факунды, які ўжо быў арыштаваны (паводле сведчання сястры). Прыйшоў, калі было ўжо цёмна. Папрасіўся абагрэцца і пераначаваць. Сказаў, што такім холадам не дойдзе дахаты. Адаграваўся на цёплай сялянскай печы. Але і тут уцекачу нельга было доўта затрымлівацца. Па-першае, пасля арышту сына бацькі Факуся былі вельмі напалоханыя і асцярожныя. Акрамя таго, у хаце размяшчаліся калгасныя ільнамялкі, і сюды на працу прыходзіла шмат жанчын. Таму Лапіцкі мусіў пакінуць цёплую хату Несцяровічаў. Выйшаў з яе раніцай, калі было яшчэ цёмна, каб не прыкмецілі суседзі.

Адным з наступных прыпынкаў Расціслава стала вёска Качаргі, дзе жыві яшчэ адзін ягоны папалечнік Юзік Качэрга.

Сястра Юзіка Вераніка Мелец сёння расказвае: "Дык вось, аднаго разу нехта стукаецца ноччу. Адчынілі дзверы — хто прыйшоў? Лапіцкі прыйшоў. Можна ён па тую вінтоўку прыйшоў, ці што? Юзік пытаецца, ці можна яму пераначаваць. — Можна. Дык яны цэлую ноч шапталіся на кухні. (Юзік на кухні спаў). Раніцай устаў і пайшоў, і ніхто яго не прыкмеціў..."

А вось сённяшнія сведчанні самога Юзафа:

"І вось недзе ў лютым месяцы, познім вечарам, калі было ўжо цёмна, пастукаўся ў нашу хату Расціслаў Лапіцкі. Быў вельмі замерзлы і змучаны. Расказаў мне, што яго шукаюць эмгэбісты, а ён ад іх хаваецца. Расказаў і пра Смаргонскую арганізацыю, пра ўлёткі. Ад яго я даведаўся, што апошняю партыю ўлётак яны распаўсюдзілі ў Смаргоні і ў навакольных вёсках напярэдадні Дня канстытуцыі, які прыпадае на 5 снежня.

Я тым часам хварэў і ў школу некалькі дзён не хадзіў. І вось Расціслаў папрасіў мяне схадзіць у Мядзела і перадаць шыфраваны ліст свайму знаёмаму кухару. Кухар, не памятаю ягонага прозвішча,

жыў на Замкавай вуліцы, у доме, які да вайны належаў габрайцы Сосі. У хаце я сустрэў маладога мужчыну — кухара. Там жа было малое дзіця. Кухар узяў шыфроўку, зробленую як нотнае пісьмо — значкі на лінейках. Пашкадаваў, што не можа прачытаць, бо згубіў ключ для расшыфроўвання. І сказаў, каб Лапіцкі прыйшоў цёмным часам да ўскрайку Мядзела каля возера, дзе наводшыбе стаялі нейкія гумны. Я вярнуўся ў вёску, перадаў Лапіцкаму прапанову кухара. І Расціслаў позна вечарам па лёдзе замерзлай затокі Мястры пайшоў на тую сустрэчу. Вярнуўся з яе ўжо ўначы.

Лапіцкі перахоўваўся ў нашым доме ўвесь наступны дзень. А як сцямнела, зноў выбраўся ў дарогу. Сказаў, што пойдзе ў Кабыльнік да нейкага Корчака і што яшчэ некалі да мяне зойдзе. Але папярэдзіў таксама, каб быў гатовы і да таго, што нас могуць усіх выкрыць і арыштаваць".

І зноў хлопец выйшаў у прыцемак халоднага зімовага ранку, у адзіноту, пасярод заснежанай Мядзельшчыны. Можа адчуваў сябе, як загнаны бязлітаснымі паляўнічымі воўк. І ў галаве была неадчэпная думка: а што рабіць далей?

Як кожнага разу, трэба недзе перачакаць дзень, каб не сустрэцца з якім непажаданым знаёмым, ці асабліва пільным незнаёмцам. Перачакаць у стозе сена, закінутай наводшыбе пуні, у густым ельніку?

Наступным прыпынкам стаў знаёмы з школьных гадоў Кабыльнік. Да яго не так далека — цераз замерзлыя Мястру і Нарочча.

Мы не ведаем, ці трапіў Лапіцкі ў Кабыльніку да таго загадкавага Корчака. Але дакладна вядома, што рана-раненька, толькі пачало світаць, Расціслаў з'явіўся на панадворку Каспарэўскіх. Так сталася, што першай яго сустрэла каля хаты малодшая сястра Чэха — Ліда. Яна тады сімпатызавала старэйшаму на 8 гадоў юнаку. Колькі было радасці ад такой нечаканай сустрэчы! Дзяўчына павіталася і павяла Славіка ў хату. Чэх таксама ўзрадаваўся з'яўленню сябра. Прыязна яго сустрэла і маці Любоў Каспарэўская — прыйшоў даўні і добры колішні сусед, і галоўнае, сынаў сябар.

Расціслаў сказаў, што ідзе ў Занарочча да знаёмых. Але дарога далёкая і яму трэба прыпыніцца ў Кабыльніку, бо змерз і адчувае сябе прастуджаным. Застаўшыся ж пазней сам-насам з Чэхам, асабліва не таіўся, прызнаўся, што быў арыштаваны за нелегальную дзейнасць, але ўцёк і вось зараз хаваецца, пакуль не пацяплее. А як скончыцца зіма і зазелянее зямля, можна будзе падацца ў лес, да партызанаў. А там неўзабаве павінна пачацца вайна з Амэрыкай, і партызанскі рух разгорнецца шырока. Чэх таксама крыху знаўся на канспірацыі. Ён меў дзядзьку ў Арміі Краёвай і збіраў яму яшчэ ў часы нямецкай

акупацыі боепрыпасы. Таму Чэх прапанаваў прыхаваць Расціслава ў знаёмых на глухой аднаселі пад Кабыльнікам. Але Славік, мусіць, і сапраўды не збіраўся доўга затрымлівацца ў мястэчку. Ён адмовіўся ад прапановы, сказаўшы, што ніхто не дадумаецца шукаць яго ў самым цэнтры Кабыльніка, пад бокам сельсавета¹⁷.

Высветлілася, што Лапіцкі даўно не мыты, моцна прастуджаны ды яшчэ й абмарозіў ногі. Чэсь выпаліў ў лазні, якая была ў склепе пад падлогай, нагрэў вады. Ягоная маці падрыхтавала чыстую бялізну. Але пасля гарачай лазні ў хлопца падскочыла тэмпература пад сорок градусаў. Трэба было клікаць доктара. І хоць уцякач пярэчыў, доктар прыйшоў, аглядзеў, абслухаў і выпісаў лекі. Зараз не было і гутаркі, каб хвораму падацца з хаты Каспарэўскіх у зімовы непрытульны свет.

І тут да Каспарэўскіх на лыжах ажно з Смаргоні прыйшоў Часлаў Цыбоўскі. Як ён здагадаўся, што кіраўнік іхнай арганізацыі зараз хаваецца ў Кабыльніку? Можна, Расціслаў Лапіцкі, пакідаючы Смаргонь, паведаміў яму адрасы, па якіх будзе знаходзіцца на Мядзельшчыне?

Часлаў прынёс скварак, каб падкарміць хлопца. Пачаставалі і Ліду, якая круцілася побач. Размову вялі ў яе прысутнасці. Толькі папярэдзілі, каб маўчала і нікому нічога не расказвала. Яна і маўчала, з гонарам за давер трымаючы пачутую таямніцу многія гады. Часлаў казаў: "Славік, як ты тут ляжыш? Тут усе ходзяць, табе трэба адсюль тэрмінова сыходзіць. Тэрмінова! Цябе тут забяруць!". Далей ён паведаміў, што партызанскія камандзіры паабяцалі пераправіць Лапіцкага праз Летува ў Клайпеду, а адтуль ў Швецыю. Лапіцкі згаджаўся, але казаў: "Вось толькі ачуняю ад хваробы і пайду". Гаварылі яшчэ пра справы арганізацыі. І Ліда зразумела, што сярод падземнікаў не толькі хлопцы. І што яны хочуць зрабіць так, каб дзяўчаты не трапілі ў кіпцюры МГБ.

Да Чэха прыходзілі сябры. Яны былі сябрамі і Расціслава. І якая тут была канспірацыя?! Лапіцкі, дарма што хворы, трымаўся бадзёра. Іграў на мандаліне, маляваў, пісаў вершы, жартаваў з хлопцамі і Лідай. Дзяўчынцы трэба было на ўрок прынесці малюнак. Славік намаляваў каляровымі алоўкамі — прыгожы заснежаны лес. Зразумела, потым настаўніца не паверыла ў аўтарства дзяўчынкі. Напісаў Лідзе экспромтам верш-прысвячэнне¹⁸.

---

¹⁷ Сельсовет размяшчаўся якраз у тым доме, дзе жылі Каспарэўскія, у прыбудове за сцяною.

¹⁸ Яна яго памятае амаль цалкам і сёння, больш як праз паўстагоддзя:

Желаю прожить тебе долги́е годы
И встретить товарища будущих дней,
Никто чтоб твоей не похитил свободы,

Кабыльнік тымі часамі быў зусім малым мястэчкам. Усе адзін аднаго ведалі. І з'яўленне такой вядомай сярод местачкоўцаў асобы, як Расціслаў Лапіцкі, нельга было схаваць надоўга. А тут з райцэнтра — з Мядзела пачалі прыезджаць людзі і казаць, што ў Смаргоні выкрылі нейкую антысавецкую арганізацыю. А ў ёй быў Лапіцкі. І Лапіцкага зараз усюды шукаюць — міліцыя і эмгэбісты.

На кожнага Хрыста знойдзеца свой Юда, "каб споўнілася наканавае". Знайшоўся такі і ў Кабыльніку, што захацеў атрымаць свае трыццаць срэбранікаў. "Быў камсамольцам, а хацеў стаць партыйцам", — сказала мне цётка Люба. Калі сапраўды было так і той хлопец пабег у сельсавет, каб данесці, то лес яго таксама быў незайдросны. Ён не павесіўся на асіне, а праз няшмат гадоў утапіўся ў малюсенькай, вады па калена, рачульцы Сырмеж, што працякае праз мястэчка.

Кажуць людзі, што за цяжкое злачынства чакае няўмольная кара і вінаватага, і ягоных нашчадкаў. Ледзь не ў кожнай вёсцы вам пацвердзяць, што тыя, хто разбуралі святыні і зрывалі з званіц крыжы, загінулі не сваёй і страшнай смерцю. Можна яно і так. Акрамя таго кабыльніцкага хлопца, другі хлопец, ужо з-пад Мядзела, якога таксама вінавацяць у здрадзе, вырасшы, стаў, хоць і дробным, чыноўнікам. Але разбіўся насмерць ў аўтамабільнай аварыі. І сын яго, добры хлопец, якога я ведаў асабіста, таксама загінуў на матацыкле. Можна, так Нехта робіць, каб чалавек ведаў, што грэх ляжа і на яго нашчадкаў? Аднак ці гэта сапраўды такое няўмольнае правіла? Бо яшчэ ж адзін хлопец з-пад Мядзела, вырасшы, скончыў навучальню дзяржбяспекі, даслужыўся афіцэрам да пенсіі, і памёр сваёй смерцю. Праўда, я не ведаю лесу ягоных дзяцей...

Расказваюць, што Расціслаў сніў сны яркія і часта прарочыя. У Смаргоні ён сасніў лужыну крыві каля свайго ложка. Напярэдадні арышту ў Кабыльніку яму бачылася ў сне, быццам гадзюка ўспаўзла на столь і выкручваецца там, а малыя гадзючаняты сыплюцца адтуль на падлогу.

Аднае раніцы цётка Люба пайшла да каровы. Вярнулася ў хату, адчыніла дзверы, а тут яе сустрэў, наставіўшы ў грудзі пісталет, вайсковец. Расціслаў сядзеў на ложку. Гаспадыня ўсё зразумела і

Чтоб жила ты в обществе близких друзей.

Чтоб лучшие дни твою жизнь озарили

И вечно не знала ты беды и тревоги,

Поступки твои тебя славой покрыли,

А враг покорённый лежал бы у ног.

Чтоб помнила детство, меня не забыла,

Дождавшись седых и морщинистых дней.

пачала казаць, што хлопец хворы, у яго тэмпература. "Ничево не больной, он притворяется". Эмгэбіст загадаў Лапіцкаму апрануцца і павёў у сельсавет.

Сведчыць Любоў Каспарэўская: «Думаю: "Усё, за нешта ж арыштавалі" Я ўзяла кілбасу, зварыла. Яшчэ была расчыніла булкі. Дык я дзве булчкі такія спякла, падхадзяшчыя. І прыляцеў эмгэбіст, о, халера, забылася яго фамілію... Яны ж тут усе былі. Казалі, што ён пасля абабраў магазін. Прыляцеў: "Дайте какое-нибудь одеяло". "Зачем?" "Ему холодно". Я кажу: "Нет такого". А потым у Чэха пытаюся. Чэх і кажа: "Не, мамуся, мабыць, адзяяла ім трэба, каб закрыць Славіка, каб відаць не было. А яго ж павязуць на работу. У чым жа ён будзе працаваць? Дай, кажа, бацькава паліто, а лепей — ватоўку". Калі эмгэбіст быў яшчэ тут, я спыталася, ці можна перадачу. "Можете". І вось я панесла ватоўку і тое, што сабрала. А пасля яго... Яго выцягнулі, на машыну і ватоўкай галаву накрылі. І павезлі. І мучылі там, колькі маглі...».

У СТАЛІНСКІХ КАТАВАЛЬНЯХ

Засада ў хаце Цыбоўскіх * Усіх забраў "чорны воран" * Арышты на Мядзельчыне * Гібель Нафрановіча У вязніцах Вялейкі і Маладзечна * Допыты і катаванні * Следчы-садыст

А гэтым часам, уначы з 1 на 2 лютага 1950 года (з аўторка на сераду), у Смаргоні ў хаце Цыбоўскіх другія эмгэбісты зрабілі пільны ператрус. Абшукалі і параскідалі ўсё. Старэйшая сястра Леакадзіі Ядвіга потым месяц не магла спарадкаваць кватэру. Былі гэта Квасноў, Нямецкі і смаргонскі оперупаўнаважаны "у бельм кажущу" Іваноў. Абшукалі, а потым зладзілі засаду. Нікога не выпускалі, ні на крок. Затрымлівалі ўсіх, хто заходзіў. Схапілі былі нават вясковую жанчыну, што прывезла на кірмаш прадаваць авечак.

На школьным перапынку забегла да Цыбоўскіх Тамара Юшкевіч, ды так там і засталася. Затрымалі таксама школьную піянерважату, але тая была ні пры чым, таму неўзабаве адлусцілі.

2 лютага Леакадзію і Часлава Цыбоўскіх, а таксама Тамару Юшкевіч завялі ў склеп пад смаргонскай міліцыяй. І пачалося следства.

У школе добра ведалі, хто з кім сябруе, хто ў каго збіраецца па сваіх школьных і не толькі школьных справах. Дый у каго якія перакананні — ведалі. Таму вылічыць удзельнікаў падзем'я было можна. Але бралі на допыты "з запасам", па найменшым падозранні.

Гэта толькі ў кніжках ды кінафільмах героі праходзілі праз любыя пакуты і не ламаліся. У жыцці нашмат складаней. Усе арыштаваныя былі жывыя людзі, большасць яшчэ дзеці. І хто з нас, не прайшоўшы праз усё гэта, можа папракнуць, калі нехта не вытрымаў таго, як выбіваюць зубы, ломяць рэбры, заганяюць іголки пад кепці або трушчаць ў дзвярах пальцы. Калі не вытрымаў і назваў адно-другое прозвішча. Іншая рэч, калі пайшоў на супрацоўніцтва з следствам добраахвотна, збаяўшыся ці па наіўнасці — "пакаешся і табе ўсё прабачаць".

Паводле розных справаў і лагерных даведак бачна, што Леакадзію і Часлава Цыбоўскіх, а таксама Тамару Юшкевіч арыштавалі менавіта 2 лютага. Увечары таго ж дня да Юшкевічаў зайшоў начальнік раённага пашпартнага стала, сказаў, што трэба ўдакладніць нейкія звесткі ў паперах Тацяны і завёў яе проста ў міліцыю да следчых. Там дапытвалі цэлую ноч, а назаўтра ўсіх затрыманых павезлі ў Вялейскую турму.

Наступнымі днямі пачалі арыштоўваць і іншых смаргонскіх падземнікаў — Зянона Ахрамовіча, Зосю Лапыцьку, Восіпа Блізнюка, Збігнева Пашкевіча, Эдуарда Сташкевіча, Кастуся Іваноўскага, Анатоля Карнея.

Мядзельцаў пачалі браць крыху пазней. Факунду Несцяровіча арыштавалі ў Юшкавічах, куды ён прыехаў на канікулы. Да Факуся зазірнуў былы аднакласнік з суседняй вёскі. І адразу ж пасля гэтай сустрэчы прыехалі вайскоўцы і забралі сына ад бацькоў. Пасадзілі на грузавік і павезлі. Наступным пасля Несцяровіча быў арыштаваны Юзік Качэрга. Вось што ён расказвае сёння пра тыя драматычныя падзеі:

«Неўзабаве пасля нашага развітання з Лапіцкім з школы прыйшоў Іван Роўда. Быў ён родам з Сватак і кватараваў у Качаргах у нейкіх знаёмых. І той Роўда кажа: арыштавалі амэрыканскага шпіёна. Ажно той шпіён — мядзельскі вучань Расціслаў Лапіцкі.

А 10 лютага на ўроку, было яшчэ да абеду, у наш клас прыйшоў міліцыянт і сказаў, што павінен даставіць мяне ў раённае аддзяленне міліцыі (там было і МГБ). І павёў. І я ведаў ужо, што мяне арыштуюць.

Адразу ж нейкі эмгэбіст пачаў допыт: "Вы распротраняли листовки! Кто еще был с вами?" "Нічога не ведаю". "Но вы же читали ту, которую нашли в Кочергах. Что там было написано?" "Не памятаю. Нешта пра тое, каб людзі не ішлі ў калгасы".

Дзень ці два трымалі мяне ў Мядзеле. (Тым часам у бацькоўскай хаце зрабілі ператрус, але нічога асаблівага не знайшлі.) Потым перавезлі ў Вялейскую турму, а тады ў Маладзечна, у турму каля вакзала. Везлі ў "чорным воране", завязваюшы вочы і скруціўшы шнурком рукі за спіной. Назаўтрае нанач, таксама з завязанымі вачмі і скручанымі рукамі, павезлі ў турму ў Галянова. Там дапытвалі ў пакой на другім паверсе. І гэтак амаль кожную ноч 5 месяцаў!

Найперш пракурор, а гэта было 14 лютага, зачытаў мне пастанову аб затрыманні. Гэтая дата і стала лічыцца пачаткам майго зняволення.

Заводзяць у пакой на першы допыт, а там, гляджу, той жа Пахомаў, які дапытваў мяне ў Вялейцы. Спачатку дапытваў спакойна: пра ўлёткі, хто друкаваў, хто распаўсюджаў? Я кажу: "Не ведаю, не чуў". І гэтак шгоночы. Пытаецца, нешта піша, чытае, дрэмле, жуе бутэрброд, п'е ваду. На стала пад рукою — пісталет. Дэманструе, што нікуды не спяшаецца, што нікуды ты ад яго не дзенешся. Калі ўбачыў, што ўпіраюся, перайшоў на лаянку, здзекі, біццё. Біць яму памагаў яшчэ нейкі следчы. Калі мінала ноч, мяне завозілі ў турму і ўкідвалі ў камеру. Але й днём спаць не давалі. Мне зламалі дзве

рабрыны, выбілі некалькі зубоў, білі пад рэбры, пад дых, па пячонцы і нырках. Білі, каб слядоў на целе асабліва не пакідаць. Калі ж знакі былі прыкметныя, не паказвалі пракурору, пакуль тыя не загойваліся. Любілі катаваць буйнымі кроплямі халоднай вады на цёмя. Прыціснуць цябе ў кут, а зверху капае. У следчым пакоі было задушна, таму ад першых кропель ішоў прыемны халадок. Але пазней адчуванне было такое, як па галаве цяжкім молатам».¹⁹

Генадзь Нафрановіч не стаў чакаць арышту і пайшоў у лес. Тым болей што там дадалося "лясных братоў" за кошт уцекачоў з шахтаў Данбаса. Рэч у тым, што якраз тады ўпершыню пачалі дазваляць водпускі беларускай моладзі, якую ў вайну немцы вывезлі былі на працу ў Германію, а затым саветы яе з Германіі простым ходам — на шахты і лесапавалы: "Работалі на фашыстоў, а сейчас поработаете и на советскую власть".

Потым, у красавіку таго ж года, калі ў Маладзечне поўным ходам ішлі катаванні і допыты, Генадзь не даўся жывым у рукі эмгэбістаў і застрэліўся на абкружанай сядзібе аднаго свайго родзіча ў вёсцы Палуяны. Забітага прывезлі на панадворак бацькоў і запыталіся: "Дзе ваш сын?" "Не ведаем". "А мы ведаем. Вось ён!" — і сцягнулі посцілку з нежывога сынавага цела.

Успамінае Юзаф Качэрга: «Аднойчы Пахомаў прынёс і паклаў перад сабой "вальтэр". Я адразу пазнаў, што гэта пісталет Генадзя Нафрановіча. Тады я не ведаў яшчэ, што Нафрановіч застрэліўся. Думаў — яго таксама арыштавалі. Следчы краем вока за мной назірае, як зрагаю на пісталет. Але я нават не крануўся, не падаў выгляду, што пазнаў».

Следчыя вышуквалі не толькі ўдзельнікаў падзем'я, але і тых, хто ведаў, але не данёс — антыкамуністычную "заразу" трэба было карчаваць дарэшты, каб і следу не засталася. Такімі, хто хоць нешта ведаў, але не данёс, былі Марыся Барташэвіч і Чэся Ашукоўская. Арыштавалі іх 23 сакавіка ў Смаргонскай школе, вывелі з класаў пад рукамі аўтаматаў, заламаўшы за спіной рукі, як небяспечных злачынцаў. Тады ж арыштавалі Зянонавых бацькоў Ганну і Аўгусціна Ахрамовічаў. Іх звінавацілі ў суўдзе: дазволілі друкаваць улёткі ў лазні, давалі газоўку для асвятлення і нават кармілі "друкароў"! Выявілася, што пра ўлёткавыя акцыі ведаў і вучань 9-га класа, адначасова гарманіст у клубе і памачнік кінамеханіка Тадэвуш Хацілоўскі. 9 або 10 сакавіка ён вярнуўся з Вялейкі з новай кінастужкай і зайшоў да дырэктара клуба. Зазваніў тэлефон і ў

---

¹⁹ Качэрга Юзаф. Баіць дагэтуль: Успаміны // Прыватны архіў аўтара.

трубцы пачулася: "Хотилковский вернулся? Пусть зайдёт в милицию для уточнения документов". У міліцыі на хлопца накінуліся ўзброеныя службоўцы, пачалі выкручваць рукі і біць з крыкам: "Попался, вражеская морда!"

Зразумела, для гэтых нявопытных хлопцаў і дзяўчат, маладых і рамантычных, нечаканы арышт, допыты і катаванні былі шокам. Чакалі найгоршага. Калі ў турме ім завязалі вочы, рукі скруцілі шнурам, забаранілі размаўляць, вывелі на двор і некуды павезлі на машыне, першая думка была — на расстрэл.

Спачатку іх сабралі ў Вялейскай турме, трымаючы ў розных камерах, падсаджваючы пад выглядом зняволеных сваю агентуру. Пазней на машыне перавезлі ў Маладзечна. Некаторыя з былых зняволеных мяркуюць, што ўлады баяліся, што з блізкіх да Вялейкі лясоў партызаны паспрабуюць атакаваць турму, каб вызваліць падземнікаў. Таму і перавезлі ў абласны цэнтр.

У Маладзечне размясцілі ў дзвюх турмах — у Галянове (турма МГБ) і каля чыгуначнага вакзала²⁰.

Калі ў Смаргоні або Мядзеле яшчэ давалі спаць, бо ў раённых турмах канвеер следства не быў адпрацаваны, то ў Вялейцы і Маладзечне дапытвалі штоночы. Калі адзін следчы стамляўся, яго змяняў другі, і бясконца пыталі: "Хто, дзе, калі, хто з вам і быў яшчэ, хто ведаў пра вас?". Пагражалі, запалохвалі рознымі жахамі, упартых катавалі. Найбольш даставалася хлопцам. Часлаў Цыбоўскі потым расказваў, што іголки пад кепці і пальцы ў дзверы было не самае страшнае. Некаторыя следчыя ўжывалі асабліва вычварныя метады. Невыносным было катаванне кроплямі халоднай вады.

Моцна катавалі Часлава Цыбоўскага. Ён быў дробны целам і выглядаў нядужым. Следчыя думалі, што яго можна легка зламаць, таму "шчыравалі" над хлопцам, як магі. Леакадзія здагадвалася, у якім становішчы знаходзіцца брат. Тым больш што для Часлава не прымалі перадачы. Дзяўчына адмовілася адказваць на пытанні следчых і заявіла, што будзе маўчаць, пакуль не пераканаецца, што брат жывы. Нарэшце ім дазволілі спатканне. Часлава прывялі ў следчы пакой апухлага ад біцця. Пабачыўшы яго, сястра закрычала ад жаху.

А Лапіцкага катавалі таму, што быў кіраўніком, што быў перакананым антыкамуністам і непакісным беларускім патрыётам, што трымаўся годна, не баяўся катаў і ўсю віну браў на сябе. Следчых прыводзіў у шаленства гэты высакародны і мужны юнак. Калі Часлаў

---

²⁰ Цяпер у ёй месціца Маладзечанскі рэгіянальны архіў.

Каспарэўскі, якога таксама на нейкі час арыштавалі, убачыў Лапіцкага ў Вялейскай турме, з цяжкасцю пазнаў сябра. Расціслава літаральна цягнулі пад рукі і выглядаў ён на старога нямоглага дзеда. Юзаф Качэрга таксама ўспамінае, што бачыў Расціслава ў Маладзечанскай турме такога ж збітага, учарнелага, з абмарожанымі нагамі.

У практыцы дазнання была завядзёнка, калі следчыя дзяліліся на "благіх" і "добрых". "Благі" застрашваў, лаяўся самай бруднай лаянкай, грукаў пісталетам па сталю, а калі гэта не дапамагала — пачынаў катаваць ахвяру, паклікаўшы памагатых. А потым з'яўляўся "добры", які распытваў пра жыццё-быццё, пра бацькоў і меншых брацікаў і сястрычак, спачуваў арыштаванаму, абяцаў паспрыяць лагоднейшаму прысуду, нават мог прапанаваць і шклянку вады. Гэтым ён хацеў расчуліць арыштанта, прытупіць пільнасць, прымусіць яго стаць адкрытым. А потым зноў прыходзіў "благі"...

Знясіленага допытам і бяссоннем вязня прыводзілі, а часам і прывалакалі, раніцой у камеру. Але і ў камеры ўвесь дзень нельга было спаць. Забаранялі нават сядзец, падпёршы галаву рукой. Наглядчыкі зазіралі ў дзвярное акенца, грукалі ў дзверы і крычалі: "Не спат! Не спат, ... твою мать!". А калі хто не слухаўся, таго адводзілі на некалькі сутак у карцэр — халодную каменную цэлю з мокрай бетоннай падлогай, дзе і сесці не было на чым. Дзе быў толькі кубак вады і малюсенькі кавалачак хлеба на суткі.

Асабліва нядобрым словам былыя вязні ўспамінаюць следчага Пахомава, з тварам, пабітым воспаю. Тэты Пахомаў нават прыезджаў у Смаргонь, каб рабіць першыя допыты. Асноўным следчым быў ён і ў Маладзечанскай турме. Тацяна Юшкевіч напісала ў сваіх успамінах: "Нас амаль кожнае начы выклікалі на допыт, які вёў следчы Пахомаў — люты і падступны чалавек, дэспат. Ён патрабаваў сказаць тое, чаго не было, пагражаў карцэрам і электрычным крэслам". Дарэчы, Чаславу Цыбоўскаму гэты следчы прыпісаў, быццам хлопец знаходзіўся ў падземнай арганізацыі ажно з 45 года. Хлопец, прачытаўшы такую абсалютную няпраўду, парваў пратакол допыту, за што яго збілі на горкі яблык. Сведчыць Леакадзія Цыбоўская: «Гэты Пахомаў быў найгоршым сярод следчых. Бралі на допыты заўсёды ўначы. Бабулькі ў камеры заставаліся і маіліся за мяне. Следчы вась так сядзіць, нешта піша, чытае, есць бутэрброд, а потым зноў у мяне выпытвае, лаючыся пры гэтым самымі брыдкімі словамі. Адноўчы сказала яму: "З такімі пагонамі, з зорчакмі — і як можна так брудна выслаўляцца". (Ён гэтак выслаўляўся, як нават блатныя ў Сібіры не лаяліся.)

А ён як закрычыць: "Политическая проститутка", і даў мне ў лоб, ды так, што я вытнулася патыліцай аб сцяну».

Вельмі яскравыя сведчанні пра гэтага нягодніка ва ўспамінах Юзафа Качэргі: «Пахомаў нешта крэмзае на паперы. "На, падпиши" — працягвае мне гэтую крамзаніну. Чытаю, што я нібыта ва ўсім прызнаўся, што мы з Лапіцкім друкавалі ўлёткі і іх распаўсюджвалі. "Не падпішу". "Подпишеш! И все, что я напишу, будет правдой. Видишь вон ту зеленую стену? А я говорю, что стена красная. Подпишешься — не подпишешься, но если я сказал 'красная', значит она стала красной!"»

Але сярод турэмных службоўцаў зрэдку сустракаліся і людскія асобы. Тая ж Цыбоўская ўспамінае, як трапіла ў карцэр за тое, што перамаўлялася з дапамогай конаўкі з суседняй камерай. І наглядчык-украінец цішком, каб ніхто не ўбачыў, праз "кармушку" перадаў дзяўчыне абаранкі і цукар.

Таго, хто пачынаў хоць у нечым прызнавацца, заахвочвалі, дазваляючы атрымліваць перадачы.

Расказвае старэйшая сястра Юзіка Качэргі Вераніка Мелец: «Кожныя два тыдні я вазіла яму перадачу. Я была ў арцелі і ў мяне быў пашпарт. А тату, як пойдзе ў сельсавет, не даюць даведку: "Фашыста выгадаваў такога, а яшчэ яму даведку давай". Як тату не давалі даведку, дык я сама праз тыдзень ездзіла з маткай Несцяровіча. І вазілі перадачы, але ўжо ў Маладзечна, у Галянова. Мы для перадач пяклі такія булачкі, шклянкай выцісканыя. Ён атрымае перадачу і распісваецца. І вось у ліпені з распіскай вяртаюць мне тры такія сухарыкі. Знакам таго, што праз тры дні будзе суд. А хто ж гэта мог здагадацца? І тут я іду па Мядзеле і сустракае мяне нейкі мужчына і кажа: "А вы нічога не ведаеце? Цяпер жа судзяць вашых, і вашага брата таксама"».

Часам тых, хто прыносіў перадачы, затрымлівалі — магчымыя сведка з'явіўся сам! Гэтак, напрыклад, зрабілі з Юзікавым бацькам, які ўсё ж нейкім чынам трапіў у Маладзечна. Днём яго дапытвалі, а нанач адпускалі: "Придете завтра". Бацька пераначуе на лаўцы на вакзале і зноў да следчага. Так доўжылася тры дні.

Чаславу Цыбоўскаму перадачы прымалі рэдка. А Лапіцкі, як правіла, увогуле заставаўся без харчовай дапамогі. Часта бачылі ягоную заплаканую маці, якая з хатульком самотна сядзела пад сцяной турмы. Успамінае Юзаф Качэрга: «На падлозе каля стала Пахомава стаяў нейкі мех. Следчы пакорпаўся ў мяху і кажа: "Твоя, Лапицкий, мать принесла передачу. Если признаешься, вот сейчас же

получишь передачу". Але ён нічога той вочнай стаўкай ад нас не дамося».

Арыштавалі не толькі ўдзельнікаў падземнай арганізацыі. У вязніцы кідалі і жорстка дапытвалі ўсіх, хто мог мець да іх хоць нейкае дачыненне, найперш сяброў, прыяцеляў. Так, ужо ў пачатку вясны ў Кабыльніку на рынку арыштавалі Часлава Каспарэўскага, сябра Расціслава. Хлопца спачатку завезлі ў мядзельскую раённую міліцыю, а затым у Вялейскую турму.

Як успамінае маці Часлава Любоў Каспарэўская, «ужо Ісуса Хрыста больш не мучылі, як яго мучылі. Крывёю абліваўся. А часцей білі пад рэбры. І пісталетам па галаве. І колькі там быў — не далі заснуць...

Там такі куток. Мокра ўнізе. І там вялікая такая кропля. І капае, і толькі ў адно месца. Бо табе няма больш куды, да сцяны — халодная, і тут сцяна халодная. Ты мусіш стаяць, і вось табе сюды, як свідрам. А потым зноў допыт. Там не людзі былі, там былі чэрці. Чалавек не можа так рабіць, не можа так здэкавацца».

Часлаў Каспарэўскі сапраўды не быў у арганізацыі, хоць Расціслаў і прапаноўваў яму ўступіць. Ён сцярпеў усе катаванні, ні ў чым не прызнаўся. Зрэшты, яму і прызнавацца асабліва не было ў чым, хіба што ў колішніх сувязях з Арміяй Краёвай. І хлопца адпусцілі, узяўшы падпіску аб неразгалашванні таямніцы.

Некалькі іншых хлопцаў з Смаргоні арыштавалі, дапыталі і адпусцілі на волю. Гэта тыя, пра якіх людзі ведаюць. А хто скажа, колькі чалавек дапытвалі таёмна?

Навісла пагроза і над Аляксандрам Жабінскім. Як жа — прытуліў такога небяспечнага злачынца. Давялося звяртацца праз брата Мікалая па дапамогу да самога Максіма Танка.

СУДОВАЯ РАСПРАВА

Ведалі, але не данеслі * Расправа над патрыётамі *
Падсудныя трымаліся годна * Апошняе слова Расціслава
Лапіцкага * Бальшыні — па 25 гадоў, кіраўнікам —
расстрэл

Першымі намерыліся судзіць, пры гэтым не ваенным трыбуналам, а Маладзечанскім абласным судом, дзвюх смаргонскіх школьніц, якія ведалі пра існаванне падземнай арганізацыі, але не данеслі ў адпаведныя органы, не сталі "стукачамі". Гэта былі непаўналетняя вучаніца 9-га класа Часлава Ашукоўская з Смаргоні і вучаніца 10-га класа Марыя Барташэвіч з невялікай вёсачкі Кунцаўшчына пад Крэвам. Сама судовая справа гэтых дзвюх дзяўчынак, як і ўсіх мядзельска-смаргонскіх падземнікаў, захоўваецца ў архіве КГБ у Горадні. Прысуды Ваеннага трыбунала Беларускай вайсковай акругі не падлягалі абскарджанню, акрамя смяротных прысудаў. А вось пасля абласнога суда можна было апеляваць у Вярхоўны суд БССР. Таму ў Маладзечанскім рэгіянальным архіве захоўваецца адказ з Вярхоўнага суда, а з ім і копія прысуду. У ім чытаем, што судовай калегіяй Маладзечанскага абласнога суда 8 траўня 1950 года было ўстаноўлена наступнае:

Ошукowska Чеслава Броніславаўна і Бартошэвіч Марыя Александровна, прожывая в гор. Сморгонь и обучаясь в Сморгонской средней школе, зная о том, что осенью 1949 года на территории города Сморгонь из числа молодежи, враждебно настроенной по отношению Советской власти, была создана антисоветская подпольная группа, возглавляемая сыном священника Лапицким (арестован), которая ставила перед собой задачу — ведения вооруженной борьбы против Советской власти, с целью реставрации в СССР капиталистического строя, рассчитывая на поддержку со стороны Англии и Америки, которая занималась сбором оружия, и взрывчатых веществ, боеприпасов, и распространением среди населения города Сморгонь антисоветских листовок, в которых возводилась клевета на Советскую действительность, содержались призывы к свержению Советской власти, и к саботажу мероприятий партии и Советского правительства, обе подсудимые скрыли от органов Советской власти о наличии контрреволюционной группы и ее практической деятельности и тем самым дали возможность этой группе продолжать свою враждебную деятельность.

Изложенные обстоятельства нашли полное подтверждение в суде в показаниях допрошенных свидетелей, и в личном признании вины подсудимой Ошукowsкой.

На основании изложенного, коллегия наша установлена виновность Барташэвіч и Ошукowsкой в пр. пр. ст. 73 УК БССР.

Определяя меру наказания каждой из подсудимых, Коллегия принимает во внимание все обстоятельства настоящего дела, личности подсудимых и возраст подсудимой Ошуковской.

В силу изложенного и руководствуясь ст.ст. 319 и 320 УПК БССР Коллегия по уголовным делам Молодечненского областного суда

ПРИГОВОРИЛА

Ошуковскую Чеславу Брониславовну и Бартошевич Марию Александровну на основании санкции ст. 73 УК БССР лишить свободы с отбывтием в исправительно-трудовых лагерях сроком:

Бартошевич Марию Александровну на (10) десять лет;

Ошуковскую Чеславу Брониславовну на (8) восемь лет;

С последующим поражением Бартошевич Марию Александровну в избирательных правах на (5) пять лет.

Самых падземнікаў судзіў Ваенны трыбунал Беларускай вайскавай акругі. Суд праходзіў у Маладзечне ў будынку колішняга польскага афіцэрскага казіно. Зараз ён даволі моцна перабудаваны, знаходзіцца каля гарадскога парку. Слуханні, калі іх можна так назваць, адбываліся ад 17 да 20 ліпеня 1950 года. Арыштаваных, як заўсёды з завязанымі чырвонымі павязкамі вачыма і скручанымі рукамі, прывезлі да будынка, увялі ў залу. Затым знялі павязкі, развязаілі рукі, пасадзілі на лавы. Навокал была ўзброеная ахова з аўчаркамі. За сталом сядзеў "трыбунал", што прыехаў з Менска — тры мужчыны ў форме з пагонамі. Не памятаюць падсудныя і "гледачоў" у зале. Аднак напэўна ж яны там недзе прысутнічалі.

Фактычна на судзе не было ніякіх дыскусій ці спрэчак. Не прысутнічаў ні пракурор, ні адвакаты. Толькі аднаго разу, калі Кастусь Іваноўскі паскардзіўся, што яго паказанні выбітыя на следстве, выклікалі следчага. Той, вядома ж, заявіў, што і пальцам не крануў гэтага хлопца.

Нехта з трыбунальцаў доўга зачытваў абвінавачанні на кожнага прысутнага, з такім жа доўгім пералікам розных артыкулаў. І ў канцы падсуднага пыталіся, ці згодны ён з абвінавачаннямі. Потым такую ж працэдуру праводзілі з наступным. І так цягнулася амаль чатыры дні, бо абвінавачаных сядзела ажно сямнаццаць, і за папярэднія месяцы следчыя пананісвалі шмат. Апраўдвацца ці там нешта аспрэчваць амаль не давалі.

Аднаму Расціславу Лапіцкаму, як арганізатару і кіраўніку падземнай арганізацыі, дазволілі выказацца. Ён гаварыў, як сведчаць, амаль дзень. Падсудны не апраўдваўся, яго прамова была абвінавачаннем камуністычнаму рэжыму. Расціслаў гаварыў пра сябе і сваю сям'ю, як з іх здэкаваліся, як пасадзілі старэйшага брата Алега, а ў зімовую сцюжу выкінулі з хаты на вуліцу, не пакідалі ў спакоі за тое, што ён

вернік. Гаварыў пра самаволю чынавенства, непасільныя падаткі, прымусовае зганянне сялян у калгасы, ад чаго некаторыя гаспадары вешаюцца. Не абышоў увагай распачатую камуністамі русіфікацыю ўсіх бакоў грамадскага жыцця ў Беларусі. Вінаваціў рэжым за пераслед вернікаў, закрыццё бажніц. "Адчыніце наноў усе цэрквы і касцёлы, — казаў юнак, — і я стану першым сярод камуністаў". Лапіцкі ўсю віну браў на сябе: гэта ён вынес з клуба машынку, сам пісаў і друкаваў улёткі, рабіў гэта ў лесе ў лазні Ахрамовічаў, без ведама гаспадароў, сам закопваў машынку. У сваёй крытыцы Лапіцкі пачаў з мясцовых партыйных і савецкіх чыноўнікаў і ўрэшце перайшоў да самога "вялікага Сталіна".

У сваім апошнім слове Расціслаў Лапіцкі не пакаяўся ні ў чым. Адзінае, ён папрасіў даравання ў сваіх сяброў, што, даверыўшыся яму і ўступіўшы ў падземную арганізацыю, гэтак шмат нацярпеліся і нацярпяцца яшчэ больш у зняволенні. Адказнасць за лёс тых, што табе паверыў і пайшоў за табой — найвялікшая маральная адказнасць лідэраў і іх найглыбейшая драма. Маці Тамары і Тані Юшкевіч пад сценамі маладзечанскай вязніцы кляла маці Расціслава, што той звёў смаргонскую моладзь на такую пагібельную справу, як барацьба супраць савецкай ўлады. Можна толькі здагадвацца, колькі пакут сумлення прыносіла Расціславу, шчыраму верніку, разуменне гэтай адказнасці. Можна, гэта і сталася адной з прычын таго, што ён адмовіўся ад літасці і пайшоў на смерць?

Леакадзія Цыбоўская ўспамінае: «Апошнія словы Славіка былі такія, што колькі буду жыць, не забудуся: "Дзе ні буду, нават у найменшым краі зямнога шару, — усюды буду весці барацьбу супраць савецкай улады. Мой шлях правільны — за мной увесь народ"».

Вярнуўшыся з таго суда, мой сусед па вёсцы мядзельскі міліцыянер Генадзь Чарняўскі потым дзівіўся, як смела і мужна трымаўся Расціслаў Лапіцкі. Пра гэта ж казалі і шмат іншых людзей.

Пачалі агалошваць прысуды. Тым, хто ведаў пра існаванне падземнай арганізацыі, давалі па 10 гадоў: Кастусю Іваноўскаму (хоць той абсалютна ўсё адмаўляў), Збігневу Пашкевічу (ведаў, але не данёс; да таго ж брат быў у Арміі Краёвай). Тадэвуш Хацілоўскі таксама не быў сябрам арганізацыі і не займаўся ўлёткамі, але атрымаў 25 гадоў, бо меў цвёрды і няўступлівы характар, мог паставіць на месца асабліва нахабнага следчага, ён нават не ўстаў, калі зачытвалі прысуд. Эдуарду Сташкевічу далі 25 гадоў (рэдагаваў стыль некаторых улётак); Восіпу Блізнюку — 25 гадоў (галоўная віна, што прынёс бікфордавыя шнуры для падрыву друкарні); Анатолю Карнею — 25 гадоў (распаўсюджваў па вёсках улёткі); Аўгусціну Ахрамовічу — 25

гадоў (дазволіў друкаваць у сваёй лазні ўлёткі і нават свяціў газоўкай, каб лепей ішла праца)²¹; Ганне Ахрамовіч — 25 гадоў (карміла хлопцаў, якія друкавалі ўлёткі); Леакадзіі Цыбоўскай — 25 гадоў (знаходзілася ў цэнтры працы арганізацыі); Чаславу Цыбоўскаму — 25 гадоў (друкаваў разам з Лапіцкім улёткі, распаўсюджваў іх); Зянону Ахрамовічу — 25 гадоў (удзельнічаў у распаўсюдзе ўлётак); Зосі Лапышчыцы — 25 гадоў (распаўсюджвала ўлёткі); Тамары Юшкевіч — 25 гадоў (актыўны ўдзел у распаўсюдзе ўлётак); Тацяне Юшкевіч — 10 гадоў (за распаўсюд улётак, але ўлічана яе непаўналеце); Юзафу Качэргу — 25 гадоў (блізкі паплечнік Лапіцкага, друкаваў і распаўсюджваў улёткі, хаваў зброю). Тут адзначаныя толькі галоўныя абвінавачанні падсудным, а ў цэлым кожнаму з іх пералічвалі значна больш "правінаў". Перш, чым аб'явіць "25 гадоў", суддзя кожны раз зачытваў: «с применением Указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 мая 1947 года "Об отмене смертной казни"». Павучальна, што свае "дваццацypяткі" атрымалі і тыя, хто спрабаваў супраціўляцца следству, і тыя, хто з ім супрацоўнічаў.

Чытанне прысудаў Несцяровічу і Лапіцкаму было вылучанае ў асобную і адмысловую працэдуру.

Факунда Несцяровіч кваліфікаваўся следствам як намеснік Расціслава Лапіцкага ў мядзельска-смаргонскім падзем'і. Пасля адыходу кіраўніка ў Смаргонь ён павінен быў кіраваць Мядзельскай арганізацыяй. Акрамя таго Факусь, навучаючыся ў Менскім палітэхнікуме, мог стварыць нелегальную структуру і ў сталіцы. Ён жа трымаў сувязь і з Смаргонскай арганізацыяй, прыязджаў у горад, забіраў частку ўлётак і, мабыць, распаўсюджваў яе ў Менску. Напэўна ж былі й іншыя сур'ёзныя абвінавачанні, напрыклад, вінтоўка з школьнага кабінета. З гэтай прычыны Факунда Несцяровіч без спасылак на "отмену смертной казни" быў засуджаны на расстрэл.

Апошнім зачыталі — гэта павінна было стаць фіналам драматычнай дзеі — прысуд Расціславу Лапіцкаму. Ён быў несумнеўным натхняльнікам і арганізатарам падземнага руху ў Мядзеле і Смаргоні, распрацоўваў планы дзеянняў, пісаў улёткі і ўдзельнічаў у іх памнажэнні і распаўсюдзе, збіраў зброю. Ён быў душой, мозгам і рухавіком арганізацыі. Дарэчы, яшчэ перад арыштам Лапіцкі папярэджваў сваіх сяброў, што ў выпадку выкрыцця арганізацыі ўсё возьме на сябе: "Вы нічога не пісалі і не друкавалі. Усё рабіў я,

---

²¹ Аўгустін Ахрамовіч, чалавек паважнага веку (меў тады ўжо амаль 70 гадоў), пачуўшы такі вялікі прысуд, падыкаваў Стапіну, што гэтак шмат яшчэ пражыве.

Лапіцкі, і гэтыя ўлёткі даваў вам я". І на судовым працэсе Расціслаў, стараючыся аблегчыць становішча сяброў, усю віну браў на сябе.

У прысудзе зачыталі цэлы набор абвінавачанняў: арганізацыя... агітацыя супраць калгасаў, камуністычнай партыі і савецкага ўраду... паклёп... прапаганда... спробы рэстаўрацыі... спадзяванні на англа-амэрыканскі імперыялізм, назапашванне зброі, падрыхтоўка тэра-рыстычных актаў і г.д. і да т.п.

І па сукупнасці за ўсе гэтыя думкі, памкненні і дзеянні прысудзілі Расціславу Лапіцкаму расстрэл. Зразумела ж, як і ўсім астатнім, з канфіскацыяй маёмасці. Што меліся канфіскаваць? Старое бацькава паліто, у якім арыштавалі?

Дарэчы, большасць абвінавачаных трымалася на судзе вельмі годна. Амаль ніхто не прасіў ласкі.

Прысуд ваеннага трыбуналу не падлягаў абскарджанню. Вынятак быў для засуджаных на смяротную кару. Лапіцкі катэгарычна адмовіўся пісаць прашэнне аб літасці. Яму зноў звязалі рукі і вывелі з судовай залы.

ВОДГУЛЛЕ ПАДЗЕЯЎ

Справа Сцяпана Салагуба * Высілкі камуністычнай прапаганды, * Пастанова бюро ЦК ВЛКСМ * Чаму застрэліўся загадчык Маладзечанскага аблана? * Арышт Платона Саевіча

Водгулле смелых улёткавых кампаній смаргонскіх падземнікаў шырока разышлося па раёне. У мясцовую дзесяцігодку хадзілі вучні з вёсак за 10 і болей кіламетраў. У тым ліку і з Залесся — радзімы Міхала Агінскага. І вось настаўнік Залескай сямігодкі Сцяпан Салагуб таксама не мог больш маўчаць і ў самым канцы 1949 года перад школьнымі настаўнікамі "выказывал свои антисоветские и антиколхозные настроения, возводил клевету на коммунистическую партию и колхозный строй". Маладога настаўніка тут жа арыштавалі і зрабілі ператрус у роднай хаце ў суседніх Міхневічах. Там знайшлі "антысавецкую літаратуру"²². Прыпісалі яму і падпалы вясковых гаспадарчых пабудоў — каб пацягнула на большы тэрмін. Чатыры месяцы цягнуліся допыты і катаванні, усё шукалі сувязі з арганізацыяй Лапіцкага. 29 красавіка 1950 года суд прыгаварыў Сцяпана Салагуба «с применением указа от 26 мая 1947 г. "Об отмене смертной казни" заключить в исправительно-трудовые лагеря сроком на двадцать пять лет с последующим поражением в правах сроком на 5 лет, с конфискацией имущества». А не было б таго ўказу 1947 года, гэтага беларускага настаўніка расстралялі б. Дарэчы, супраць Салагуба на судзе сведчылі нейкія Е.Я.Яцэвіч, С.А.Кухарэнка, В.М.Казлоў.

Марная справа шукаць ў еавецкіх сродках масавай інфармацыі нейкія звесткі пра Мядзельскую і Смаргонскую падземныя арганізацыі і працэс над іх удзельнікамі ўлетку 1950 года. Нідзе ні слова. Шматтомная следчая справа і судовая справа адразу ж трапілі ў сакрэтныя сховы спецслужбаў, а раённыя і маладзечанская абласная газеты былі перапоўненыя ўдзячнымі лістамі шчаслівага калгаснага сялянства правадыру сусветнага пралетарыяту дарагому бацьку Сталіну. Аднак між гэтых хваласпеваў (набліжаліся выбары ў Вярхоўны савет СССР) усё ж прарывалася водгулле рэальных падзей. Ужо пракаціліся па Мядзельшчыне і Смаргоншчыне хвалі арыштаў, поўным ходам працуюць катавальні ў Вялейцы і Маладзечне. Пра гэта

---

²² Да такой літаратуры тады маглі аўтаматычна залічыць усе заходнебеларускія друкаваныя выданні, пагатоў выданні з часу акупацыі, у тым ліку кнігу "Беларусь учора і сяньня. Популярны нарыс з гісторыі Беларусі" Язэпа Найдзюка, што была практычна ў кожнага настаўніка, які вучыў дзяцей у вайну.

ведаюць родзічы і суседзі знаёмых. Пагалоска шырока разьходзіцца па Нарацкім і Смаргонскім краях. Трэба ж неяк рэагаваць на гэта і савецкай прапагандзе. Розныя чуткі ходзяць па Кабыльніку. І вось у мядзельскай раённай газеце "Савецкая веска" 12 сакавіка 1950 года санітарка мясцовай больніцы быццам заяўляе: "Я з вялікай радасцю аддам свой голас за кандыдатаў у дэпутаты Вярхоўнага савета СССР". Неспакой у вёсцы Качаргі: "Арыштавалі сына Вайцеха!" І па заданні "кампетэнтных" органаў журналісты той жа райгазеты арганізуюць за подпісам некалькіх жыхароў і нават аднафамільцаў Юзіка Качаргі ліст пад загалоўкам "Аддадзім свае галасы за кандыдатаў народа". А ў ім калгаснікі сельгасарцелі "Заветы Леніна" быццам заяўляюць: "З думкай аб радзіме, аб вялікім Сталіне, які, як родны бацька, клапаціцца пра калгаснае сялянства, будзем мы працаваць і далей..."

У Маладзечне набліжаюцца да завяршэння допыты падземнікаў, і вось 22 чэрвеня адбыўся пленум Мядзельскага райкаму камсамола, Як сведчыць кароткая справаздача ў раённай газеце, на ім "як дакладчык, так і выступаючыя ў спрэчках гаварылі аб тым, што ў многіх пярвічных камсамольскіх арганізацыях яшчэ дрэнна займаюцца ідэйным выхаваннем камсамольцаў".

2 ліпеня, за 15 дзён да пачатку судовага працэсу над мядзельскімі і смаргонскімі школьнікамі, у Мядзельскай школе адбыўся выпускны вечар дзесяцікласнікаў. Раёнка паведамляе:

Гэта для іх, 11 выпускнікоў, якія сёння атрымаюць атэстат сталасці, школа наладзіла святочны вечар. Дырэктар сярэдняй школы таварыш Яфрэменка адкрывае ўрачыстае пасяджэнне. Задушэўна гучаць яго словы-наказ, звернуты да дзесяцікласнікаў.

— Мае маладыя выхаванцы, — гаворыць ён, — Памятайце словы нашых геніяльных правадыроў Владзіміра Ільча Леніна і Іосіфа Вісарыёнавіча Сталіна, якія вучылі ўсвойваць веды. Няхай Ленін і Сталін будуць на ўсё ваша жыццё ўзорам настойлівасці ў вучобе і паўсядзённай творчай працы. Падражайце ім, ідзіце за імі.

А выпускнік Грышкевіч, паводле публікацыі газеты, сваё выступленне скончыў "глыбокай, ад усяго сэрца ідучай удзячнасцю Партыі, ураду, асабіста таварышу Сталіну".

На школьным вечары было 11 выпускнікоў. Дванаццаты сядзеў у Маладзечанскай катавалні, і жыць яму заставалася менш як чатыры месяцы...

Вось і ў далёкай Маскве ў сярэдзіне лета 1950 года згадваюць пра недахопы ў рабоце камсамольскіх арганізацый Маладзечанскай вобласці, і бюро ЦК ВЛКСМ прымае адмысловую крытычную пастанову. 20 жніўня (дакладна праз месяц пасля заканчэння суда) адбываецца

новы пленум Мядзельскага райкома камсамола дзеля абмеркавання пастановы бюро ЦК ВЛКСМ і "Савецкая веска" піша: "Сакратар райкома ЛКСМБ тав. Лугавы паведамляе, што ЦК ВЛКСМ у сваёй пастанове адзначыў нездавальняючы стан кіраўніцтва Маладзечанскага абкома ЛКСМБ пярвiчнымi камсамольскiмi арганiзацыямi, слабую палiтыка-выхаваўчую работу i палiтычную асвету сярод камсамольцаў i моладзi. Многiя камсамольскiя арганiзацыi яшчэ недасаткова ўцягваюць камсамольцаў, i асаблiва моладзь, якая не састаiць у камсамоле, у палiтгурткi i палiтшколы, дапускаюць сур'езныя недахопы ў iх рабоце. Указаныя ў пастанове ЦК ВЛКСМ недахопы ў рабоце абкома камсамола маюць месца i ў рабоце нашай раённай камсамольскай арганiзацыi". Сабраныя на пленум слухалi гэтыя казённа-дзяжурныя фразы пастановы i цудоўна разумелi, якiя факты i падзеi хаваюцца за iмi.

"Чорная прапаганда" спецслужбаў ды i плёткi, што iмi распускалiся, прыпісвалi падземнiкам розныя жахi, кшталту падрыхтоўкi выбухаў на выбарчых участках, у прыватнасцi ў Маладзечне. Акрамя таго, у прапагандысцкiя схемы не ўкладвалася, што моладзь сама, без падбукторвання "мацёрных ворагаў савецкай ўлады" магла стаць на шлях арганiзаванага супрацiву. Таму ў вушы тутэйшага людзi ўклалi, што ўсiм гэтым кiраваў загадчык Маладзечанскага аблана²³ Ілiч.

Гэтая справа з Аляксандрам Максiмавічам Ілiчом, чалавекам адукаваным, з веданнем замежных моваў, добрым арганiзатарам, увагуле загадкавая. Былая працаўнiца Маладзечанскага аблана расказала, як ездзiла ў красавiку 1950 года разам з Ілiчом у Юрацiшкаўскi раён ствараць калгасы. У адным з мястэчак клуб, дзе праходзiў сход, абкружылi "лясныя браты" пад кiраўнiцтвам вядомага тады ў наднёманскiх лясах партызанскага камандзiра Бранiслава Юргеля. Сход распусцiлi, але агiтатараў з абласнога цэнтра не кранулi i нават дазволiлi ад'ехаць на аўтамашыне. Такое было нечуваным у тыя жорсткiя часы. Пра здарэнне нехта паведамiў у Маладзечна, i назаўтра Ілiча выклiкалi да першага сакратара Маладзечанскага абкома КПБ Клімава. Гутарка была доўгая i, без сумневу, вельмi цяжкая для загадчыка аблана, якога, мабыць, вiнавацiлi ў сувязi з "бандытамі". Пасля вяртання з абкаму Ілiч застрэлiўся ў сваiм кабiнеце. Гэтае самагубства атрымала вялiкi розгалас. А праз пару тыдняў у кабiнет загадчыка аблана прыйшлi два эмгэбiсты з вобшукам i потым прадэманстравалi супрацоўнiкам нiбыта знойдзены ў рабочым сталe Ілiча друкавальны апарат. Магчыма, гэтым хацелi паказаць, што не

---

²³ Аблана — абласны аддзел народнай асветы.

грубы разнос у кабінце начальніка стаў прычынай самагубства гэтага чалавека, а яго нейкія антысавецкія справы. Нічога дзіўнага, што яму прыпісалі і кіраўніцтва мядзельска-смаргонскім падзем'ем. Самыя ж падземнікі сцвярджаюць, што ні пра якога Ілліча з Маладзечна нават і не чулі і што імі ніхто з старэйшых не кіраваў.

Апошнім рыкашэтам "справы Лапіцкага" стаў арышт у 1951 годзе, з ініцыятывы міністра дзяржбяспекі БССР Цанавы, міністра асветы БССР Платона Саевіча. Яго засудзілі на 25 гадоў. Сярод шэрагу абвінавачанняў, выстаўленых міністру, быў і "нацыяналізм" — смяротны грэх перад маскоўскімі камуністамі.

НЕ БЫЛІ АДЗІНОКІМІ

За мяжою цярпення * Што думалі і пра што гаварылі сяляне? * За "Песню калгасніка" — шэсць гадоў канцлагера * Шырокі супраціў беларусаў * Судовы канвеер

Сустракаючыся з былымі ўдзельнікамі антыкамуністычных рухаў, я часта пытаўся, што іх падштурхнула на шляхтакага, здавалася б, безнадзейнага і небяспечнага супраціву сістэме. Той жа Часлаў Каспарэўскі стрымліваў свайго адчайнага сябра: "Ты бачыш, якая моц прыйшла? І што ты можаш зрабіць супраць яе з адным мінамэтам?". Пералічваліся розныя прычыны, але найбольш змястоўна і лаканічна выказаўся колішні сябра Ляхавіцкай падземнай антыкамуністычнай арганізацыі (1956-1957 гг.) Вячаслаў Анушкевіч: "Я не мог цярпець гэтай сістэмы!" У гэтых людзей канец цярпенню прыходзіў тады, калі інстынкт свабоды пачынаў пераважаць інстынкт самазахавання.

Дзейнасць мядзельска-смаргонскага падзем'я і змест яго прапаганды не былі прыхамаццю нейкай групы ідэалістаў, адарваных ад штодзённай рэальнасці. Наадварот, яны выказвалі думкі і настроі большасці сялянства, прыдушанага рэпрэсіўнай палітыкай рэжыму.

Пра тое, што пісалі падземнікі ва ўлётках, гаварылі вяскоўцы ў сваіх сем'ях або між суседзяў. А больш актыўныя, якія не маглі моўчкі стрываць абурэнне, выказвалі пратэст адкрыта, нават на сходах. І калі знаходзіўся "стукач", або нейкі даносчык з партгасактыву, чалавек трапляў на лаву падсудных.

На сёмы дзень пасля першых арыштаў падземнікаў, 9 лютага 1950 года, у Вялейцы адбыўся суд па справе Аркадзя Брацука, 1912 года нараджэння, ураджэнца і жыхара вёскі Андрэйкі Мядзельскага раёна, з сялян-сярэднякоў, беларуса. Гэты селянін, "будучы вораждебна настроеным па адношэнні к Советскай владзі, на протяжэнні 1949 г. среди населения проводил антисоветскую агитацию, восхваляя жизнь и порядки капиталистических стран и в то же время клеветал на советскую власть и ее действительность и колхозный строй в СССР". А. Брацук атрымаў дзесяць гадоў зняволення.

Не мірылася моладзь Мядзельшчыны з камуністычнымі парадкамі і пасля разгрому падзем'я і расстрэлу Расціслава Лапіцкага. Вучань 7-га класа Бронька Вайцяховіч з вёскі Жуціна «осенью 1950 года, находясь на колхозном пастбище сочинил анонимное стихотворение "Песня колхозника", где высмеивал жизнь колхозного крестьянства,

Советскую власть и ее действительность». Гэты верш Вайцяховіч захоўваў у сваіх школьных падручніках... Напісаў і захоўваў, нікому не паказваў, і ўсё адно засудзілі на сем гадоў.

Адной з тыловых для тых часоў справаў можна лічыць суд над жыхаркай Маладзечна Феафілай Грынкевіч. Яна, "находзясь в гор. Молодечно и в Молодечненском р-не, являясь враждебно настроенной против Советской власти, на протяжении 1948-1949 гг. систематически проводила среди населения антисоветскую агитацию. Высказывала клеветнические измышления на Советскую власть, распространяла провокационные слухи о неизбежности войны капиталистических стран против СССР и перемены Советской власти. Возводила клевету на советскую демократию, проявляла недовольство на членов советского правительства и клеветала на материальные условия жизни рабочих и колхозников, на систему оплаты труда в СССР и на налоговую политику, проводимую в СССР, дискредитировала советский партийный актив и работников органов МГБ. Выражала неверие в сообщения советской печати".

Як бачым, гэтая жанчына ў размовах давала разгорнутую і ўсебаковую характарыстыку тагачаснай савецкай рэчаіснасці. Яна выказвалася пра тое, што было ў думках бальшыні маўклівага запалоханага сялянства. Але характарыстыка рэчаіснасці, адрозная ад афіцыйнай прапагандысцкай, у вачах савецкага "правасуддзя" не магла быць інакшай, як "клеветническая". І Грынкевіч 8 лютага 1950 года атрымлівае па артыкуле 72, п. "а" восем гадоў зняволення ў ИТЛ.

У той самы дзень той жа суд разгледзеў справу Грынкевічавай зямлячкі Алены Барысевіч з колішняга Ільянскага раёна. Абвінавачанні былі падобныя: "клеветнические измышления на Советскую власть и ее действительность, на колхозное строительство в СССР, распространяла клеветнические поражения слуха (так у арыгінале — М.Ч.) о будущей войне Советского союза, клеветала на органы МГБ". Аднак падсудная, у дадатак да "злачынстваў" зямлячкі, "клеветала на Советские законы и советское правосудие, дискредитировала советских партизан и офицеров". У дадзеным выпадку, можа за "дискредитацию советского правосудия", гэтае "правосудие" прысудзіла Барысевіч на два гады больш ИТЛ — 10, з пазбаўленнем выбарчых правоў на 5 гадоў, і зразумела, з канфіскацыяй усёй маёмасці.

На сходах, куды вяскоўцаў зганялі, каб зарганізаваць у калгас, лепш было маўчаць. Усялякія сумневы, а тым больш крытыка, расцэнваліся як злачынства, і ў паскораным парадку жорстка караліся. Для постраху іншым, каб былі згаворлівейшыя.

Вось грамадзянка Вікторыя Дзвіль з вёскі Гейстуны Ашмянскага раёна на сходзе аднавяскоўцаў вясной 1950 года "проводіла контррэвалюцыйную агітацыю — клеветала на ўмовы жыцця калхознікаў і прызывала грамадзян не вступіць у калхоз". За што і атрымала восем гадоў сталінскага канцлагера. Вось так: заклікаеш "не ўступаць", і ты — контрэвалюцыянер.

А вось паказальны працэс ужо з 1953 года. Жыхар вёскі Стара-Дубава Чурлёнскага сельсавета Вялейскага раёна Аляксандар Аўдзей, 1924 года нараджэння, беларус, жанаты, не судзімы, на паддашку свайго дома пад замком захоўваў антысавецкую літаратуру, а таксама "ісполненные от руки два рисунка создателей Коммунистической Партии и Советского государства с учинением на них клеветнических надписей, а также хранил картонную коробку с антисоветской надписью в адрес одного из создателей Коммунистической Партии". "Один из организаторов" на пачатку сакавіка таго ж года ўжо памёр, але Маладзечанскі абласны суд 25 сакавіка пастанавіў Аўдзея «с прымяненнем Указа Прэзидиума Вярхоўнага Савета СССР от 26 мая 1947 года

"Об отмене смертной казни" падвергнуць заключенню в ИТЛ сроком на 25 (двадцать пять) лет, с конфискацией всего имущества, с поражением прав на 5 лет». А калі б падсудны адамкнуў куфар ды паказаў каму тую антысавецкую літаратуру? Што б яму суд тады прысудзіў?

Маладзечанскі абласны суд за 1950 год, калі судзілі арганізацыю Расціслава Лапіцкага, разгледзеў 30 палітычных справаў. З іх палова была — "контрэвалюцыйная або антысавецкая агітацыя і прапаганда". Гэтыя матэрыялы амаль не кранутыя даследаваннямі і не вядомыя грамадскасці, таму тут варта падаць спіс асуджаных, апеляцыйныя справы якіх разглядаліся Вярхоўным судом БССР²⁴.

За "контрэвалюцыйную агітацыю" былі асуджаныя: А.С.Барысевіч, В.В.Дзвіль, Ф.А.Грынкевіч, С.І.Касцюк, Е.Д.Пятроў.

За "антысавецкую агітацыю" пацярпелі: А.С.Брацук, І.С.Дзіковіч, І.І.Жамойдзін, Н.Ф.Клімашэўская, В.А.Кукець, П.А.Міцько, Э.І.Прадко, А.Д.Самаць, С.С.Салагуб, А.Ф.Транбоцкі, М.В.Усціновіч.

Асуджаныя за "удзел у бандыцкай групе": М.А.Баўтрук, І.І.Наркевіч, І.В.Сабалеўскі, Э.К.Данановіч, В.Л.Вайцяховіч, М.Л.Глазко, І.В.Кавалеўскі, Б.Б.Каляда, Я.І.Яворскі. Пры гэтым вядома, што "бандамі" ў судовых справах называліся, як правіла, антысавецкія партызанскія аддзелы.

---

²⁴ Маладзечанскі рэгіянальны архіў, фонд Р-2116, волік 3.

Атрымалі розныя тэрміны зняволення за "злачынную сувязь з бандыцкай групай": С.Ф.Воўчак, В.Ф.Гнілазуб, С.М.Сямашка, У.М.Сергіевіч, Ю.Б.Чабрыцкі.

За "незаконнае захоўванне зброі" атрымаў свой тэрмін І.Барбашынскі.

Каля 40 палітычных справаў разглядаў Маладзечанскі абласны суд і ў наступным 1951 годзе.

С.В.Хадыка быў асуджаны за "контррэвалюцыйную агітацыю".

За "антысавецкую агітацыю" былі адпраўленыя ў канцлагеры: Б.А.Андрыеўскі, Б.Л.Андрыеўскі, І.І.Бабліс, МД-Варакса, Б.А.Вайцяховіч, Б.І.Гельмер, З.А.Дубіцкі, Б.М.Ждановіч, І.С.Лагуновіч, Р.К.Мілейша, М.К.Пачыкоўскі, М.М.Шарэцкі, С.К.Шыманскі.

А вось К.І.Валадковіч, як высветліў суд, праводзіў не толькі "антысавецкую", але і "антыкалгасную" агітацыю.

В.П.Барыла абвінавачваўся ў "захоўванні антысавецкай літаратуры".

За "удзел у бандыцкай групе" або за "злачынную сувязь з ёй" былі асуджаныя: Ч.В.Барановіч, Г.В.Бітэль, Э.І.Бітэль, Ю.М.Бравінскі, Л.К.Гурскі, С.І.Камінскі, Я.Г.Дурьловіч, Э.І.Лагуновіч, Л.І.Маціеўская, А.А.Мацюлька, Р.П.Лапко, М.П.Мінцюк, Р.В.Найдзіч, В.І.Рагель, С.В.Раманоўскі, К.І.Федаровіч, С.І.Федаровіч, А.В.Шынкевіч, С.В.Шуляк, Я.І.Яморская.

В.П.Смушко абвінавачваўся ў "незаконным захоўванні зброі", а І.В.Сташкевіч — у "гвалце і пагрозях калгаснікам".

Такім чынам, антыкамуністычны рух мядзельскай і смаргонскай моладзі не быў выключнай з'явай ў тагачасным палітычным жыцці на Маладзечаншчыне. Трэба мець на ўвазе, што найбольш сур'ёзныя справы разглядаў не абласны суд, а Ваенны трыбунал Беларускай вайскавай акругі. Так што ўсяго толькі за два гады па Маладзечанскай вобласці атрымліваецца больш за 70 палітычных працэсаў. А былі ж яшчэ вобласці Менская, Гарадзенская, Берасцейская, Баранавіцкая, Полацкая, Віцебская, Магілёўская, Гомельская, Бабруйская, Палеская, Пінская. Няхай ва ўсходніх рэгіёнах антыкамуністычны супраціў быў слабейшы, аднак у цэлым за 1950-1951 гады выходзіць больш за паўтысячы палітычных працэсаў. А калі палічыць ўсе пасляваенныя гады савецкай Беларусі?!

ПАСЛЯСЛОЎЕ

Пасля судовай расправы большасць асуджаных удзельнікаў мядзельска-смаргонскага падзем'я змясцілі ў Вялейскай турме. Туды ж перавезлі і смяротнікаў — Расціслава Лапіцкага з Факундам Несцяровічам. Пару чалавек часова пакінулі ў Маладзечне. Да вясны наступнага года амаль усе яны ўжо былі ў канцлагерах Сібіры і Казахстана, працавалі на лесанарыхтоўках, рудніках, каменаломнях. Непаўналетніх накіравалі ў спецыяльныя дзіцячыя дамы, якія мала розніліся ад лагераў для да рослых.

Пасля смерці Сталіна настала некаторае паслабленне лагернага рэжыму, скарацілі тэрміны зняволення. У 1954-1956 гадах усе ўдзельнікі арганізацыі Лапіцкага выйшлі на волю і вярнуліся ў Беларусь. Сморгонскае і мядзельскае начальства сустрэла іх варожа. Таму амаль палова былых вязняў выехала ў Польшчу. Некаторыя дзяўчаты, выйшаўшы замуж, апынуліся ў Летуве і Расеі. Рэшта неяк уладкавалася на Бацькаўшчыне. Зараз каля паловы былых змагароў ужо на вечным спачыне — на польскім Шлёнску, у Эльблёнгу, на Сморгоншчыне, недзе ў Расеі.

Сёння ў Касуце, дзе нарадзіўся Расціслаў Лапіцкі, амаль не засталася мясцовых жыхароў і толькі пару зусім старых цымяна ўспамінаюць святара Аляксандра і ягоных дзяцей. Царква-"мураўёўка", у якой хрысцілі Расціслава, стаіць у цэнтры вёскі, прыцененая старымі дрэвамі. Побач яе маўкліва-задуманна прытулілася даўняя цэркаўка-капліца з вуніяцкіх часоў. Яна можа яшчэ памятаць народжанага тут Піліпа Орліка — збуялыя дрэвы шляхоцкай сядзібы захаваліся з адвялейскага краю паселішча. А вось прасторнага царкоўнага дома, дзе прайшло дзяцінства Расціслава, няма. На яго падмурках бялее новая недабудаваная камяніца. Царкоўны ж дом у Мільчы і будынак мясцовай школы спаленыя партызанамі яшчэ восенню 1942 года.

Вялейская турма (вул. Першамайская, д. 50) цяпер ужо не турма, а больніца для анкалагічных хворых. Да гмаху сярэдзіны XIX стагоддзя нядаўна паспрабавалі зрабіць прыбудовы, але выявілася, што тутэйшая зямля запоўненая чалавечымі парэшткамі. На лаўках пры сцяне турмы-больніцы сядзяць маўклівыя людзі з шэрымі тварамі і патухлым позіркам. Мне яны падаліся падобнымі да вязняў з перад-расстрэльных адзіночак.

Дзе ж быў абарваны жыццёвы шлях Расціслава Лапіцкага?

Былы начальнік фінчасткі вялейскай турмы Д. Бараноўскі заявіў, што месцы расстрэлаў зняволеных — найвялікшы сакрэт. Але некаторыя старэйшыя месцічы кажуць, што расстрэльвалі быццам у

лесе ва ўрочышчы "Красны беражок". Лес размешчаны на заходняй ускраіне Вялейкі, паміж горадам і чыгункай. Аднак ён даволі раўнінны і такіх схілаў, як у Курапатах — каб кулі далека не ляцелі, мала. Ёсць падобная мясціна, але яна зараз шчыльна абкружаная калючым дротам, абсаджаная прыстасовамі сачэння і сігналізацыі. А за дротам на мураваным будынку вісіць лозунг: "Великой России надежная связь".

Другая мясціна знаходзіцца ў тым жа лесе, непадалёку Вялі, над старыцай. Тут ёсць палоса стромкіх дзюнаў. Ля іх падножжа — нейкія паглыбленні, а на схілах, якраз на роўні чалавечай галавы, сляды пошукаў марадзёраў з металашукальнікам. Што тут знаходзілі рабаўнікі? Кулі?

Каля паўкіламетра ад дзюнаў — вёсачка Красны Беражок. Гэта блізка. Але мясцовыя жыхары не чулі стрэлаў. Ды побач жа чыгунка. Вось і зараз грукат таварняка заглушае ўсё наваколле.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

З М Е С Т

ПРАДМОВА

СУВОРЫЯ ГАДЫ

(Паваенная спадчына • Змаганне э " унутранымі ворагамі" • Страты Беларусі • Пад прымусам у калгасны рай • Зноў смяротныя прысуды • Лёс былых таварышаў па зброі)

УЗГАДАВАННЕ

(Перадгісторыя, або пошукі радаводу • Сям'я касуцкага святара • Фармаванне светапогляду • Ваеннае ліхалецце і пярэбары • Кабыльнік • Канец чарговай акупацыі)

ПАЧАТАК ЗМАГАРНАГА ШЛЯХУ

(Новая акупацыя? • Поплеч з братом • Першае зняволенне • Суд і амністыя • Смерць бацькі • Юнацкія клопаты і справы • Сканчэнне сямігодкі • Пошук жыццёвай дарогі)

ГУРТАВАННЕ АДНАДУМЦАЎ

(Выгнанне на вуліцу • У Мікасецку • Навучанне у мядзельскай дзесяцігодцы • "Бог абдарыў яго ўсім!" • Стварэнне падземной арганізацыі • Улёткі • "Ня бойцеся ахвяраў і пакут!")

ЯК ПОШУГ МАЛАНКІ

(Новыя пярэбары • У Смаргонскай школе • Пошук аднадумцаў • Працяг падземной дзейнасці • "Они засыпали весь город листовками" • Другі арышт • Уцёкі з Смаргоні)

БЛУКАННЕ ПА ПАКУТАХ

(Пошукі прытулку • Пасярод заснежанай Мядзельшчыны • Зноў у Кабыльніку • Хвароба • Апоймія дні на волі • На кожнага Хрыста знойдзеца свой Юда • Трэці арышт)

У СТАЛІНСКІХ КАТАВАЛЬНЯХ

(Засада ў хаце Цыбоўскіх • Усх зобраў "чорны воран" • Арышты на Мядзельшчыне • Гібель Нафрановіча • У вязніцах Вялейкі і Маладзечна • Допыты і катаванні • Следчы-садыст)

СУДОВАЯ РАСПРАВА

(Ведалі, але не данеслі • Расправа над патрыётамі • Подсудных трымаліся годна • Апошнія слова Расціслава Лапіцкага. • Бальшынні — па 25 гадоў, кіраўнікам расстрэл)

ВОДГУЛЛЕ ПАДЗЕЯЎ

(Справа Сцяпана Салагуба • Высілкі камуністычнай прапаганды • Постанова бюро ЦК ВЛКСМ • Чаму застрэліўся загадчык Маладзечанскага аблана? • Арышт Платона Саевіча)

НЕ БЫЛІ АДЗІНОКІМІ

(За мяжою цярпення • Што думалі і пра што гаварылі сяляне? • За "Песню калгасніка" — шэсць гадоў канцлагера • Шырокі супраціў белоруса ў • Судовы канвеер)

ПАСЛЯСЛОЎЕ